

ԱՐԴԻ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ *Ռուբեն Խուրճուղյան*

Խորհելով մարդկության անցյալի, ներկայի եւ ապագայի մասին՝ գերմանացի մտածող Կարլ Յաստերը գրել է. *«Մարդուն բնորոշ է սեփական կենսակերպը համարել միակ ճիշտը, իր կենսակերպին ոչ նմանը՝ ընկալել իբրեւ ոտնձգություն սեփական իրավունքների նկատմամբ: Իսկ դա բերում է ձգտման՝ փաթաթել սեփական դասկերացումները ուրիշների վզին, եւ, եթե դա հնարավոր է, ձեւավորել ամբողջ աշխարհը համատասախան այդ դասկերացումներին»:*

Այս միտքը խիստ արդիական է մեր ժամանակների համար, մասնավորապես՝ *ֆաղաֆացիական հասարակության* գաղափարի կադակցությամբ: Ի՞նչ է ֆաղաֆացիական հասարակությունը: Ժամանակակից Արեւմուտքում այն դասկերակից անկախ եւ որդես հակակերպ գործող հասարակական հաստատությունների ու հարաբերությունների համակարգ է, որը կոչված է ադախովելու դայմաններ առանձին անհասների, հանրությունների շահերի եւ դահանջարկների բավարարման համար: Քաղաֆացիական հասարակության անկյունաքարերն են անհասը եւ նրա մասնավոր սեփականությունը. անհաս, որին մյուսների հետ կադում է միայն մի ընդհանրություն՝ համադասախան գրառումը անձնագրում ֆաղաֆացիության դասկանելության մասին: Այստեղ անհասն է գերագույն արժեքը: Վերջինիս շահերն այնքան բացարձակ են, որ դրանց դիտի ստրադիր լինեն դեսական եւ ազգային շահերը:

Անհասը, ըստ այդմ, սանում է անսդառ հնարավորություններ իր նյութական գարգացման համար, իսկ ֆաղաֆացիական հասարակությունը, որն անհասին սրամադում է նման հնարավորություններ, ինքն էլ դառնում է նյութադես հարուստ եւ բարգավաճ:

Չեսեւաքար, ֆաղաֆացիական հասարակության բովանդակությունը սահմանափակվում է անհասի եւ նրա սեփականասիրական շահերի իրավական դաշտադանությամբ՝ համադասախան արժեքներով եւ հաստատություններով:

Քաղաֆացիական հասարակության իրագործման կառուցակարգերն (մեխանիզմ) են կուսակցությունները, ոչ կառավարական կազմակերպությունները, արհմիությունները եւ այլն:

Որքանով է հարիր ֆաղաֆացիական հասարակության ներմուծված գաղափարը հայրենական դայմաններին, եւ արդյո՞ք դեսությունից

անկախ եւ որդես հակակեօն գործող հասարակոթյան գոյոթյունը շոայլոթյուն չէ մեզ համար:

Համաձայն լիբերալ տեսարան էռնես Գելների, ֆաղաֆաղիական հասարակոթյունը Արեւմուտում սկսեց նորմալ գործել 1945թ. հետո, այսինքն, երբ այդ տարածաշրջանում վերջաղես լուծվեցին էթնիկական եւ տարածֆային վիճելի խնդիրները: Հայոց նորագույն ղեսականոթյունը ձեւավորվեց եւ զարգանում է այնղիսի ղայմաններում, որոնց առանձնահատկոթյունը ղահանջում է ուժեղ ղեսոթյան գոյոթյուն, ինչը, բնականաբար, նախատեսում է նաեւ հասարակոթյան՝ ղեսոթյանը ստորաղաս լինելու հանգամանք:

Այս փուլում միայն ուժեղ ղեսոթյունը կարող է ղահղանել ազգի անվտանգոթյունը, երկրի տարածֆային անբողջականոթյունը եւ ձեռք բերած անկախոթյան մակարղակը՝ զսղելով տարբեր անհատների, խմբերի ետականոթյունը, ծառայեցնելով նրանց ազգային անվտանգոթյունն աղահովող համընղիանուր նղատակին:

Ուժեղ ղեսոթյան մասին խոսելիս, անղայմանորեն խոսք է զնում նաեւ այդ ղեսոթյան կողմից՝ հասարակոթյունից անջատ ֆաղաֆաղիական որոշումներ կայացնելու ինքնուրույնոթյան իրավունքի անհրաժեշտոթյան մասին: Ինչղես նշում էր զերմանական ղահղանողականոթյան ղատական Կարլ Շմիտը՝ *«որոշակի ճզնաժամային ղայմաններում որոշման ընղունման փաստն ինքնին ավելի կարելու է, ֆան այն, թե ինչղես ընղունվեց որոշումը»*: Քաղաֆական որոշումները, այդ թվում եւ արտակարգ միջոցների կիրառումը, հաձախ կարիք չունեն իրենց ճշմարտաղիոթյան, բարղյականոթյան եւ օրինականոթյան հիմնավորման, ֆանզի նրանց լեզիսիմոթյունը ի սկզբանե արղեն կայանում է նրանում, որ այդ ֆաղաֆաղիական որոշումները ելնում են ոչ թե անձնական կամ հատվածական, այլ ազգային անվտանգոթյան շահերից:

Ազգային անվտանգոթյան բացարձակ առաջնայնոթյունը թելաղում է հասարակոթյան՝ ղեսոթյանը ստորաղաս լինելը, ինչը ֆաղաֆաղիական հասարակոթյան զաղափարը ներկա փուլում ղարձնում է խիտ հարաբերական:

Կան նաեւ այլ կարզի փաստարկներ, որոնք ֆաղաֆաղիական հասարակոթյան զաղափարը ղարձնում են կասկածելի. ղրանք վերաբերում են վերջինիս կառուցակարգերին: Այդ կառուցակարգերը՝ կուտակղոթյուններ, ոչ կառավարական կազմակերղոթյուններ, համաղատատախան կրոնական կառույցներ, արհմիղոթյուններ, Արեւմուտում զարկերակների յուրատատակ մի համակարգ են, որն անցկացնում է տեղեկատվական հոսք ներելից վերեւ, հասարակոթյունից ղեղի ղեսոթյուն: Ի մի բերելով այդ տեղեկատվոթյունը՝ ղեսոթյունը կողմնորոշվում է իր ֆաղաֆաղիական

ուղեգծի հարցում, կասարում անհրաժեշտ սրբագրումներ, դրանով էլ աղացուցում սեփական ֆաղափական լեզվիսիմությունը: Սակայն մեզանում մեյալ կառուցակարգերը դեռ նման գործառույթներ չեն կասարում:

1. Բազմակուսակցական համակարգը կրում է արհեստական բնույթ, ֆանգի կուսակցությունները, բացառությամբ մեկ-երկուսի, չեն ձեւավորվել որեւէ գաղափարի հիման վրա, չեն հենվում ազգաբնակչության որեւէ լեզվիսիմ (ոչ կլանային) հասվածի վրա եւ, որդես կանոն՝ սղասարկում են մեկ անձի կամ կլանի նեղ շահադիսական հեսաֆրությունները: Ավելին, այդ կառույցներից շատերը սնվում են դրսից եւ ուղղակիորեն կասարում մեր ազգային-դեսական շահերին հակասող դասվերներ:

2. Ոչ կառավարական կազմակերդությունների բացարձակ մեծամասնությունը նույնդես սնվում է դրսից՝ գոյատեւում սարբեր միջազգային հիմնադրամների, դրամաշնորհների հաւժին եւ, բնականաբար կասարում վերջիններիս առաջադրամները: Դրամ վերածվել են յուրահասուկ, առանց որեւէ հանրային (ազգային) դասասխանասվության, շահույթ հեսադնդող փակ բաժնեհրական ընկերությունների: Որդես օրենմ, նրամ դեկավարվում են անսկզբունմ, ոչ արհեսավարժ անձանց կողմից:

3. Անկախ արհմիութենական շարժման ավանդույթ հայ իրականությունում երբեւիցե չի եղել: XX դարի սկզբին Հարավային Կովկասի հայաբնակ վայրերում կուսակցությունների կողմից ստեղծված արհմիությունները կասարում էին վերջիններիս դասվերները: Խորհրդային ժամանակաշրջանում արհմիությունները իժխող կուսակցության օրգանական մասնիկն էին: Վերջին ժամանակներում տեղի ունեցած արհմիությունների վերակենդանացման երկչոտ փորձերը ավարսվեցին անհաջողությամբ, ֆանգի խեղաթուրվել էր ինմր՝ արհմիությունների գործառույթը՝ վարձու աժխասողներին իրավուններ շնորհելը, նրանցից ֆաղափացի ձեւավորելը: Այսօր արհմիություններն ունեն լիովին իմիսացիոն բնույթ:

4. Պասնականորեն մեր իրականությունում Հայ Առաֆելական եկեղեցին սոցիալական եւ ֆաղափական ասղարեզում եղել է շատ ավելի դասիվ եւ զգուշավոր, ֆան կաթոլիկության, բողոֆականության սղասավորները Արեւմուտֆում: Այդ կեցվածիը մեր եկեղեցին դահել է միմչ օրս:

Իմչ վերաբերում է աղանդներին, աղա այս ասղարեզում զրեթե նույնն է իրավիճակը, որ տիրում է ոչ կառավարական կազմակերդություններում՝ ֆինանսավորում դրսից, ֆաղափական ուղղորդում դրսից, օսարերկրյա հասուկ ժառայությունների հեսաֆրությունների սղասարկում... Անկեղծ, ոչ միտումնավոր կերդով արսահայտել հասարակության շահերը՝ նրամ բնավ չեն կարող:

Այստիսով, ֆաղաֆացիական հասարակության հաստատունը Հայաստանում Տեսականորեն վիճելի է, գործնականում՝ գրեթե անհրազորձելի:

Այդ դեղոհում, հասարակության ո՞ր ձեւն է հարիր մեր դայմաններին: Այս հարցի մասին խորհելիս՝ դեռ 1938թ. հայ մսածող Հայկ Ասասրյանը գրել է. «Կան մանր երագներ, դասրաններ, մանր գործեր եւ իմնախաբեություն ունեցող անդսուղ ոգորումներ, բայց չկա *հայ հասարակություն*»: Մեզ համար թերեւս ֆաղաֆացիական հասարակության միակ այլընսրանը *ազգային հասարակությունն է*: Ազգային հասարակության անկյունաքարերն են Ազգը եւ Արաչի կողմից նրան շնորհված Հայրենիք՝ միահյուսված ճակասագրեր, որոնք ուղեկցում են մարդուն ծննդյան օրվանից մինչեւ մահ: Այդ երկձյուղման բարգավաճումից է կախված յուրաքանչյուր անձի ադազան: Այդ դասճառով էլ վերջինիս ամբողջ ուժերը դեղս է ի սդաս դրվեն Ազգին եւ Հայրենիքին ծառայելու գործին: Ելնելով վերոհիշյալ հայեցակեղից՝ ազգային հասարակության բովանդակությունը դարունակում է Ազգի եւ նրա հոգեւոր սեփակաւնության՝ Հայրենիքի շահերի իրավական դաշտայնության հեղ կադված արժեքներ եւ հաստատություններ:

Ո՞րն է նման հասարակության շարժիչ ուժը:

Դա ազգի ընսրանին է: Ըստ Հայկ Ասասրյանի, ընսրանին նա է, որ *«սրի կսկիծով ադրում է սխուր ներկան եւ հոգու աչոով Տեսնում երջանիկ ադազան»*: Որդես դասնականորեն գոյություն ունեցող ընսրանու օրինակ՝ մսածողը նշմարում էր Մամիկոնյաններին: *«Ե՞րբ է մսածվում հադթանակի արվեսը,–հարցնում էր նա եւ դասասխանում,– այնժամ, երբ դասնասեղծ կամքը դասկերվում է որդես Ասուծո գինակիցը, իսկ հավիճեճնականությունը՝ որդես մայր ամենայն կարելիություններին: Ինչդես Ասուծո, այնդես էլ նրա ներկայությունը վկայող կամքի համար ոչինչ է անկարելի: Տիեզերքը հասկացվում է, հադթահարվում է հավիճեճնազզաց ոգու գործունեությանը... Նրանք (Մամիկոնյանները–հեղ.) նախ ադոթում էին, հեղո ծրագրում եւ ադա գործում: Այդ էր դասճառը, որ նրանց օրերի Հայաստանում չկար երկու բան – հոգեւոր դարսվողականություն եւ բարոյական անկում»*:

Հայկ Ասասրյանը ուրվագծում էր նաեւ ընսրանու լուծելիք հիմնական խնդիրը, մասնանշելով, որ գաղափարական մեր բոլոր խարխափումները, ֆաղափական սխալները, կազմակերդական թերիները դայմանավորվեցին նրանով, որ մենք չունեցանք *«հայկականորեն հիմնավորված աշխարհայեցողություն»*: Այդ սիդի աշխարհայեցողության մշակումը եւ հասարակությունում արմասավորումը հանդիսանում են ազգային ընսրանու առաքելությունը: Սանալով ազգային լիցք՝ հասարակությունը կծնի օրգանադես իրեն հարազատ կուսակցական համակարգ, ոչ

դեռևս կազմակերպությունների դատ, արհմիություններ, կստիկաններ և այլ կառույցներին անխափան գործունեության միջոցով կրթություն տալու և կանոնադրի ազգային շահը, որի հիման վրա իր հերթին կծեւալորվեն դեռևս ղեկավարող մարմինները՝ թե՛ ինչպիսի ռազմավարություն և մարտավարություն է դառնալու արտաքին և ներքին աստիճաններում ազգային շահը դառնալու համար: Միայն այդ գործառույթը կարող է դեռևս ղեկավարող կարող է համարվել իրադրություն ազգային: Այսպիսով, *ազգային հասարակության մյուս կարեւոր խնդիրն է՝ ծեւալորել ազգային դեռևս, որի իրական ուժը ազգային հասարակությունն է, որը դեռևս ղեկավարող է անհրաժեշտ հոգեւորական լիցք և զարգացման բնական ուղղվածություն:*

Եվ միայն այն ժամանակ, երբ արձանագրվում է ազգային հասարակության և դեռևս կայացման փաստը, վերջիններիս հարաբերություններում հաստատվում է որակապես նոր փուլ: Այդ ժամանակ սեղի է ունենում իշխանությունների բաժանում՝ հոգեւոր և աշխարհիկ: Հոգեւոր իշխանության գործառույթն արձանագրվում է հասարակությունը, աշխարհիկը՝ դեռևս: Ըստ ֆրանսիացի տրամաբանական Ռենե Գենոնի, որի կարծիքին մենք լիովին համամիտ ենք, *«հոգեւոր իշխանությունը աշխարհիկից բարձր է, և հենց ընդունելով իր ստորադաս լինելը առաջինին, երկրորդը դառնում է լեզիսիմ, այսինքն՝ դառնում է այն, ինչ և դեռևս լինի: Այսպիսիք են ճիշտ հարաբերությունները աշխարհիկ և հոգեւոր իշխանության միջև և, եթե նրանք դառնան միտ և ամենուրեք, ապա երբեքից ոչ մի բախում նրանց միջև չի ծնվի, ամենքը կզբաղեցնեն իրենց սեղը, որն ըստ իրավունքի դեռևս նրանց դառնալու»:*

ԱՆԿԱՆԽԱՏԵՍԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆԻ ՄՈՒՏՔԸ ՏԱՐԱԾԱՇՐՁԱՆ

ՅրանՏ Տեր-Աբրահամյան

Արաբական դասական ավանդույթը սարբերում է երկու սիդի «սեֆս»՝ խադիս եւ խաբար: Խադիսը ներկայացնում է կյանքի, իրադարձությունների սովորական ընթացքը, իսկ խաբարը անկանխատեսելի, փառսիկ գործոնների մուսֆն այդ ընթացքի մեջ: Մի շարք սուֆիական դասումներ հիմնված են դասահական, անկանխատեսելի իրադարձությունների՝ կյանքի սովորական ընթացք ներխուժման ազդեցության վրա, որոնց մեջ թափնվում է ներքին խոր իմաստ, ավելի մեծ, քան սովորական կանխատեսելի գործոնների մեջ: Սա մոտավորապես նույնն է, ինչի մասին գրում էր Հ.Ասատրյանը իր «Ցեղը եւ Հայրենիքը որդես անբանական ուժեր» հոդվածում. «Ինչդեռ է լինում, որ, օրինակ, մի կին, մի կառիկ, մի այծ, մի ծառ, կամ մի ֆար հաճախ դասճառ են դառնում, որ ճակատագիրը սարբեր մի բան սնօրինի, քան կարող է բանական թվալ: Ինչդեռ է լինում, որ «նդասակը» շատ անգամ զոհ է գնում մի «դասահականության», մի «արկածի»:

Ժամանակակից ռազմագիտության մեթոդաբանության մեջ եւս կան սեսություններ, որոնք ուշադրություն են հրավիրում դասահական, փառսային գործոնների կարեւորության վրա: Ռազմական արվեստի մասնագետներ Պերեսլեզինը, Իսմաիլովը եւ այլոք փորձում են դասնականորեն վերհանել ռազմարվեստում «ռիսկի ռազմավարությունը», իսկ որոշ դեղփերում՝ նաեւ «հրաժեհ ռազմավարությունը»: Այս ռազմավարությունները ակտուալ են ոչ միայն ռազմարվեստի վերլուծության մեթոդիկայի, այլեւ առհասարակ վերլուծաբանական մեթոդիկայի համար, այդ թվում՝ ֆաղափական: Նույն հեղինակները հաճախ համեմատում են այս մեթոդաբանությունը նմանափոխ մարտավարությունների հետ շախմատում կամ թղթախաղում: Հետաքրքիր է, որ նույն թղթախաղային եզրաբանությունը օգտագործում են ամերիկյան որոշ վերլուծաբաններ, խոսելով աշխարհափառական զարգացումների անկանխատեսելի համարվող գործոնների մասին, օգտագործելով դրանցից փոխառված՝ wild card, բառացիորեն՝ «վայրի ֆարս» եզրը: Այս եզրը եւս նկարագրում է մի գործոն, որի ի հայտ գալը սովորական դասական վերլուծաբանական մեթոդիկայով անհնար է կանխատեսել, բայց որը միաժամանակ ձնագնդի էֆեկտով կարող է օրջադարձել բոլոր բանական թվացող կանխատեսումները:

«Վերլուծաբանության» ճգնաժամը

Ըստ երեւոյթին ամերիկյան վերլուծաբանները չեն սխալվում, երբ մեր սարածաւազանի վերջին զարգացումները վերլուծելով՝ օգտագործում են նման եզրաբանություն: Եվ մեծ հայտնագործություն չենք անի, եթե ասենք, որ ամենահեռքը կլինի դիտարկել անկանխատեսելիության գործոնի մուտքը սարածաւազանի ֆաղափական իրականություն՝ Վրաստանում վերջին կես սարվա ընթացքում տեղի ունեցող իրադարձությունների ֆոնի վրա: Ի դեպ, միանգամից նշենք, որ մեր կարծիքով ՁԼՍ-ում արմատավորված կարծիքը՝ վրացական հեղափոխության սկզբից մինչեւ վերջ սցենարային, ծրագրավորված բնույթ ունենալու վերաբերյալ, թեւ ունի լուրջ հիմքեր, բայց բավականին չափազանցված է եւ միտում ունի վերածվելու վերլուծական կաղաղարի, որը լուրջ խոչընդոտ է դառնում դեպքերի ավելի խոր վերլուծության համար:

Մինչ այժմ դասական վերլուծությունների վրա հիմնված բոլոր կանխատեսումները Վրաստանի բոլոր առանցքային գործընթացների վերաբերյալ, սկսած անցյալ սարվա աւանդից, փաստորեն ստղալվել են: Այսպէս՝ դրանց մեծ մասը չկարողացավ կանխատեսել Շեւարճնաձեռի անցումը համեմատաբար ռուսամետ կողմնորոշման եւ ադա՝ նրա ստղալումը թաւալա հեղափոխության միջոցով, Աջարիայի խնդրի խաղաղ կարգավորումն ու Ա.Աբախիձեռի հեռացումը եւ այլն:

«Վերլուծաբանության ճգնաժամի» յատճառներից է նաեւ սովորական մեթոդի սահմաններից դուրս՝ վերլուծության մեջ անկանխատեսելիության գործոնի հաւաքումը:

Այժմ փորձենք տեսնել, թե ինչ կոնկրետ բովանդակություն կարող է ունենալ անկանխատեսելիության գործոնն իր սարբեր տերտերով՝ կաղված մեր սարածաւազանի վերջին զարգացումների հետ:

Անկանխատեսելիության գործոնի սարբերը

ա. նոր գործելաոճ - նոր համատեքստ

Այս սարբերից երեւացողը, որից եւ հետք է սկսել մեր դիտարկումը, այն է, որ Վրաստանում, ի սարբերություն նախկին հետխորհրդային սարածօրի այլ ղեկավարների, իտխանության եւ եկել նոր գեներացիայի մարդիկ: Սրանք իրենց հետ բերել են նոր մտածողություն, նոր գործելաոճ: Նման գործելաոճն ինքնին առաջացնում է անկանխատեսելիության զգալի դաւտ, ֆանի որ չի կարող բացատրվել նախկինում եղած ռեալ ֆաղափականության լեզվով եւ դուրս է մնում մինչ այդ ընկալելի

համաճեֆսից: Այլ կերո աաա՝ ոեսֆ է կարողանալ մաաճել, զգալ եւ իրերը դիսել վրացական նոր իեխանության մաաճողության սեսանկյունից, ալլաոես նրանֆ մնում են «սել խոռոչ», որի հես կաոլվաճ զարգացումները հնարավոր չէ կանխասեսել:

Բայց այսեղ թաֆնվաճ է ալելի խոր մի եերս եւս: Վրացական նոր դեկավարությունը եւ առաջին հերթին նոր նախագահը ոչ միայն օրյելսիվորեն նոր գորճելաոճ են ներկայացնում, ինչը բավականին ալնհայս է, ալլել գիսակցվաճ են օգաագորճում ոչ սանդարս գորճելու ֆաղաֆական սեխնողոգհան, որոլ եերում եւ եփոթի են մասնում թե՛ ֆաղաֆական դաեի ալլ խաղացողներին, թե՛ վերջիններիս եեսից գնացող վերլուճաբաններին:

Օրինակի համար, թե ինչոես են հին համաճեֆսից բխող վերլուճական մեթոդները հակասության մեջ մանում նոր գորճելաոճի հես, կարող ենֆ կրկին բերել Աջարիայի եւ Հարավային Օսիայի հես կաոլվաճ դեոլերը: Երբ ճավալվեցին աջարական երկու ճգնաճամերը, վերլուճաբանները մեկը մյուսի եեսից սկսեցին հաեվարկել հնարավոր ռազմական գորճողությունների հեսեւանֆները, կանխագուեակել նոր ֆաղաֆացիական ոլասերազմ, աջարների դիմադրություն, մինչդեռ, եթե ուեադիր հեսեւելու լինեինֆ Սահակաեփիլու ողջ նախկին գորճողություններին, ոլարզ եր, որ այս գորճիչը չի ներֆաեփի ոլասերազմի մեջ եւ նրա մեթոդիկաները միանգամայն սարբերվում են հեսխորհրդային սարաճի մյուս կառավարիչների, այդ թվում վրացական նախկին դեկավարների մեթոդիկաներից:

Հարավային Օսիայի դեոլում իրափիճակն, իհարկե, ալելի բարդ է, ֆանի որ սարաճիը եթնիկաոես բնակեցվաճ է ոչ վրացական սարրոլ եւ Ռուսասանի հես ալելի եաս է ինեսեգրվաճ: Սակայն Վրասանի նախագահը եարունակում է իր ֆաղաֆական հակառակորդների եւ վերլուճաբանների կաղաոարվաճ ոլասկերացումների սեսանկյունից՝ միանգամայն ոչ սանդարս եւ արսասոլոր ֆայլեր ճեռնարկել. իր կնոջը ուղարկում է սարաճաերջան, կազմակերոլում է սարաճի բնակչության բուճօգնություն, առաջարկում է բացել սրանաոորսային կոմունիկացիաներ եւ ալլն: Իսկ հարավօսական դեկավարությունը, ինչոես նաել ոուսական կողմը եարունակում են գորճել նույն սանդարս ոճոլ: Նրանֆ եեեը դնում են ուճային ռեսուրսների մոբիլիզացիայի, ներֆին եւ արսաֆին կուրսի «կոեացման» եւ ալլնի վրա: Բայց մի ֆանի փասեր արդեն ցույց են սալիս, որ Հարավային Օսիայի ներսում իսկ արդեն վրացական նոր գորճելաոճը սալիս է իր արոյունֆները: Դրա մասին վկայում է ոչ միայն եարֆային բնակիչների ներկայացուցիչների որոե մասի արճագանֆը Վրասանից եկաճ հունանիսար առաջարկներին, ալլել այն, որ վերջին

իրադարձությունների հետ կապված՝ Հարավային Օսիայի նախագահը գործից ազատել է մի ֆանի բարձրասիժան դաւեսոնյանների՝ նրանց «վրացամեծ» դիրհորոճման դասճառով:

բ. սուբյեկտիվ գործոնը

Ինչդեռ արդեն նշեցինք, թվում է, թե անկանխատեսելիության գործոնը վրացական դեմոկրատիայի հետ կապված՝ գոյություն ունի ոչ միայն օբյեկտիվորեն, այլև գիտակցորեն օգտագործվում է առնվազն վրացական նոր նախագահի կողմից՝ որդես ֆաղափական սեխնուղոգիա:

Դրանով Մ.Սահակաւաւիլին ստեղծում է իր կողմից վերահսկվող, իսկ հակառակորդների համար անվերահսկելի ֆառսիկ գործողությունների մի դաւես, որի շրջանակներում ֆաղափականությունը շարադրվում է այնդիսի «մեծալեզու», որի «բառերը» անհասկանալի են հին համատեւսում եւ սեմիոտիկայի լեզուով ասած՝ վերածվում են «աղմուկի», ինչդեռ որ անիմաստ աղմուկ է դառնում օտար լեզուն՝ այն չսիրադեւոդի համար: Միաժամանակ, Սահակաւաւիլին, օգտագործելով այդ մեթոդիկան, չի մտնում որեւէ արհեստական դերի մեջ, այլ գտնվում է իր համար միանգամայն բնական վիճակում:

Այս առումով, մեր կարծիքով կարելու է նշել եւս մի հանգամանք: Չմայած շատ բան է գրվել վրացական հեղափոխության՝ արտաքին սցենարային բնույթ ունենալու մասին, սակայն դեւս է հաւաւի առնել նաեւ Մ.Սահակաւաւիլու համեմատական իմբնուրույնությունը:

Որոճ սվալներով՝ սկզբնական սցենարով նախատեսվում էր, որ խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում հաղթանակ կտանեն միացյալ ընդդիմության ուժերը՝ ժվանիա-Բուրջանաճե-Սահակաւաւիլի եռյակի մասնակցությամբ: Ն.Բուրջանաճեն կաւուրնակի մնալ խորհրդարանի նախագահ, իսկ մի տարի հետո, երբ լրանա Շեւարդնաճեի նախագահության ժամկետը, վերջինս կգնա, ըստ երեւութի գիջելով իր տեղը դեւսության երկրորդ դեմ Ն.Բուրջանաճեին: Սակայն այս սցենարում Սահակաւաւիլին հրաժարվեց միասնական բլոկով գնալ ընտրությունների, այլ իր կուսակցությունով դրան մասնակցեց առանձին, հավաքեց ավելի շատ ձայներ, ֆան Բուրջանաճե-ժվանիա բլոկը եւ արդյունքում դարձավ ընդդիմության առաջատարը: Այս եւ մի ֆանի այլ գործոնների փոխադեւոցության արդյունքում իրադարձությունները գնացին այլ՝ հեղափոխական տարբերակով, որին արդեն ստիպված էին մասնակցել նաեւ ժվանիան եւ Բուրջանաճեն:

Այստիպով, իրադարձությունների մեջ կտրուկ ավելացավ սուբյեկտիվ, անհատական գործոնի դերը, եւ Սահակաւաւիլին նախնական սցենարը տարավ դեմոկրատի սրացում եւ անկանխատեսելիության ռազմավարություն՝

ցուցադրելով ինֆուրույն՝ սցենարից դուրս կամ դրա շրջանակներում ինտրովիզացիաների գնացող գործչի ընդունակություններ:

գ. ռիսկի ռազմավարությունը որդես ֆաղափական սեխնուլոգիա

Այստեղ ղեկավար է նշել, որ սուբյեկտիվ գործոնի գերակայությունը հիմնարար է հասկալալես «ռիսկի ռազմավարության» սեսանկյունից:

Տղալորությունն ալնոլիսին է, որ Սահակալալիլին՝ մի կողմից, իսկ նրա գործողությունները վերլուծել փործող մասնագեսները՝ մյուս կողմից, գսնվում են յուրահասուկ ռազմական գործողությունների շրջանակներում: Ել ալս ռազմական գործողությունների համասեսսում Վրասանի նախագահը հաջողոլայամբ օգսվում է «ռիսկի», իսկ երբեմն գուցե նաեւ «հրալալ» ռազմավարություններից:

Ռիսկի ռազմավարության շրջանակների մեջ է մսնում «կանխամսծված «ոչ ճիլես» գործողությունների» սարրը: Ալսինմն՝ նման ռազմավարությունոլ ղեկավարվողը կանխամսծված ձեւոլ կասարում է «սխալ» ֆալլեր: Ալս մեթողիկան ելնում է նրանից, որ ինչֆան ալվելի օբլեկսիվ եւ սսանդարսի ու դասականոլայան մեջ են սեղալորվում գործողությունները, ալնֆան ալվելի կանխասեսելի են նրանֆ հակառակողի համար, եւ ուրեմն ալնֆան ալվելի հելես է գսնել դրանց հակալալերը:

Ռիսկի ռազմավարություն իրականացնողի համար կարելու է, որդեսգի հակառակ կողմը գործի հենց «բնական», «ճիլես» ձեւոլ, ալսինմն՝ «դասական վերլուծալբանական ռազմավարության» կանոններին համաղասալսան: Ալս դեղոլում է հնարալոր դառնում ռիսկի ռազմավարություն կիրառողի հաջողությունը:

Պասահական չէ, որ ռիսկի ռազմավարություն ուսումնասիրողները համարում են ալն «կառալարելի ֆաոսի» սցենարի իրականացման լալալալուլն օրինակներից: Բնական է, որ համեմասալբար կառալարելի է ալո ֆաոսը «ռիսկալին» կողմի համար եւ միանգամալն անկառալարելի սսանդարս ռազմավարոլայամբ ղեկավարվողի համար:

Կառալարելի ֆաոսի վիճակը սսեղծվում է սսահիկ թվացող համակարգի հալասարակեռոլայան ալն խալսումոլ, որին բնականորեն բերում են ռիսկի ռազմավարոլայան մեջ մսնող սարրերը՝ կանխամսծված «սխալ» գործողությունները, սուբլեկսիվ գործոնը եւ ալլն: Մեկ ոչ սսանդարս դեղոլը կամ ֆալլը ձնագնդի էֆեկսոլ իր եսելից բերում է իր նման չկանխասեսված ֆալլերի եւ դեղոլերի մի հաջողականոլայուն: Հալասարակեռոլայան խալսման արղյունֆում սսանում ենֆ մի անցումալին իրալիճակ, որը առալել սեղ է սալիս ֆաոսիկ, իռացիոնալ սարրերին: Ռիսկի ռազմավարոլայունը հեսաղոսողները դա կոչում են

«բարենպաստ օրջան», որի ընթացքում է, որ կարողանում է հաջողության հասնել նվաճած ռազմավարություն կիրառողը: Այս օրջանում է, որ ըստ հին ասացվածքի՝ «խենթերի բախսը բերում է»:

*դ. էթնոհոգեբանական եւ «առաստելաբանական»
սարրերի ներխուժումը*

Անկանխատեսելիության դաժնը, ինչդեպ նվաճեց, իր հետ բերում է իռացիոնալ սարրերի դերի կտրուկ բարձրացում: Այդ սարրերը կարող են ընդգրկել զանազան երևույթներ, ընդհուպ մինչեւ «հրաժախ» թվացող համընկնումներ: Դա կաղված է նրա հետ, որ սուբյեկտիվ գործոնի դերի բարձրացումը բերում է ինսուլտիվ ու հետեւաբար՝ անգիտակցական, այդ թվում՝ կոլեկտիվ անգիտակցականի վրա հիմնված արխեսիոների զարթոնքին:

Այս առումով դասահական չէ նաեւ, որ ռիսկի ռազմավարությունը դրա մի հետազոտողի կողմից ուղղակիորեն բնորոշվում է որդեգր «սոնական», «կառնավալային» բնույթ ունեցող:

Մենք այստեղ չենք դիմի վրացական հեղափոխության հետ կաղված էթնոհոգեբանական եւ առաստելաբանական սարրերի բացահայտմանը, քանի որ դա դասահանջում է առանձին վերլուծություն, սակայն նշենք, որ այստեղ ակնհայտ է «սոնական» բնույթը:

Նույնիսկ ազգաբանությունից հեռու մարդու համար ակնհայտ էր ուղիղ եթերում ցուցադրվող հեղափոխական կադրերի սոնական էներգետիկան: Իսկ ազգաբանությանը մոտիկ մարդիկ անուշտ գիտեն, որ հնագույն ժեսերի եւ առաստելների, այսդեպ կոչված, «գլխավոր սոնի» հիմնական սարրը, որ հանդիպում է բոլոր ժողովուրդների մոտ, հին թագավորի սաղալումն է եւ նոր, դասանի թագավորի թագադրումը, որը գալիս է վերանորոգելու կյանքը:

Խնդիրն այն է, որ բոլոր ժողովուրդների հին ժեսերում սոնը նշանակում է մի իրավիճակ, երբ առօրյա, սովորական դեմքերի ընթացքը, սովորական դարձած ասիճանակարգությունը, սոցիալական եւ սարիֆային խմբերի ավանդական հարաբերությունները խախտվում են: Այս առումով հասկանալի է նույնիսկ այն փաստը, որ Վրաստանի նոր իշխանությունների սարիֆային կազմը միանգամայն խախտում է ավանդական դասկերացումները քաղաքական գործչի կարիերայի մասին:

Պատահական չէ, որ մասնագետներից ոմանք հնագույն սոնական ժեսերի մեջ տեսնում են հեղափոխականության մասին հետագա դարերի ուսմունքների սկզբնասարրերը:

Վրացական հեղափոխության արդեն «հրաժախ» սարրերին կարելի է դասել այն, որ երկու անգամ էլ, թե՛ Շեւարդնաձեի, թե՛ Աբախիձեի

սաղալումը, որ առ օր համընկավ վրացական ամենասիրելի տոներից մեկի՝ Սբ Գեւորգի տոնի հետ: (Վրաստանում, ինչպես եւ ֆրիսոնեական մի շարք այլ երկրներում, Սբ Գեւորգի տոնը նշվում է սարին երկու անգամ՝ ուժ աւանանը եւ ուժ գարնանը):

Չեւելութլուններ

Նոր զարգացումների իռացիոնալ դաժը այնդիսին է, որ անհրաժեշտութլուն է սեղծվում այդ իռացիոնալութլանը համադասասխան սարերի մուսֆազումը նաեւ վերլուծական մեթոդաբանութլան մեջ: Իրականում այդ սարերը իռացիոնալ են միայն առօրյա սրամաբանութլան սեսանկլունից, բայց իրենց ներսում միանգամայն սրամաբանական են, դարգադես դեսֆ է սովորել կարդալ այդ սրամաբանութլունը:

Նոր մեթոդաբանութլան կիրառման խնդիրը համարելով առանձին ֆննարկման հարց՝ այսեղ նշենք միայն դրա հետ կադված մի ֆանի կարելուր սարեր: Քանի որ գործ ունենք սուբյեկտիվ, անկանխասեսելի գործոնի ֆադաֆական իրականութլուն ուժգին մուսֆ գործելու հետ, կարելուր է, բացի սրամաբանական, հաժվարկային դահից, ավելի լայն օգսագործել ինսուիտիվ մեթոդաբանութլունը, այսինքն՝ ընդունել, թե որել է իրականութլան սուբյեկտիվ կամ ինսուիտիվ սեսիլը կարող է նախորդել սրամաբանական փասսարկմանը:

Մեր կարծիքով՝ նման սիդի վերլուծական մեթոդիկայի շրջանակներում կարելի է օգսագործել նույնիսկ այնդիսի զուս իռացիոնալ համարվող, «ոչ գիսական» բնագավառների սարերը, ինչդիսիք են խորհրդադաժութլունը, հին միսիկական ուսմունքները եւ այլն: Այս առումով ուժադութլուն կարելի է դարձնել դրանցում եղած «հրաժների», համընկումների սեսութլունների եւ դասումների վրա: Այս համասեֆսում որդես օրինակ կարող ենք բերել Հ.Ասարյանի արդեն մեջբերված հողվածից եւս մեկ հարցադում. «Ինչպես է լինում, որ, օրինակ, Հայաստանում գրեթե ամեն ֆադաֆական ադեսից հետո սեղի է ունենում երկրաժարժ»: Տեսանք, որ Վրաստանի դեդերի հետ կադված, սարօրինակ զուգադիդութլանք, երկու կարելուրազույն իրադարձութլուններ համընկան Սբ Գեւորգի տոնի հետ: Եթե սա ծրագրված չէր, ադա խորհրդադաժութլունից դուրս դժվար բացասելի երելույթ է:

Կուզեինք ավարել մեր շարադրամքը ամերիկյան մի ֆանսաս գրողի խոսքերով. «Տեսականորեն դու գիսելիր, որ ֆո առջեւ կանգնած է լիակասար իժխանութլունը, ինքը՝ Քաոսը: Նրա հետ անմիջականորեն աժխասելը վսանգավոր է: Բայց, ինչպես սեսում ես, հնարավոր է: Այժմ երբ դու դա գիսես, ուսումն ավարսված է»:

ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈՐՁԵՐ ԱԴՐԲԵՋԱՆՈՒՄ

Սարգիս Հարությունյան

ա. Առաջին ընդհանրացումը, որ կարելի է անել՝ Հեյդար Ալիևի մահվանից հետո նոր իրավիճակի ձևավորումն է ադրբեջանական էլիտայում եւ այդ երկրում նոր գործընթացների սկզբնավորումը: Խոսքը վերաբերում է Պասնական առումով, փաստորեն, աննախադեպ Ադրբեջանի զարգացման ռազմավարական մոդելի ստեղծման եւ որդես հետեւան՝ Ադրբեջանական Հանրապետության համակարգի կայացման արդի փորձերին:

Այդ առումով Հեյդար Ալիևի անցած սասնամյա (1993-2003թթ.) իշխանավարման հիմնական արդյունքը այդ մոդելի կիրառումը եւ այդ համակարգի գործառնությունը ադաաիովող ենթակառուցվածքների ստեղծումն է: Բաբու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղը եւ Ալիև-ավազից Ալիև-կրստերին իշխանության փոխանցման մեխանիզմը հարկ է դիտարկել որդես այդ ենթակառուցվածքի ստեղծման բաղկացուցիչ մասեր:

Գաղափարախոսական առումով նոր իրավիճակը բնորոշվում է որդես աշխարհայացքային վերաիմաստավորման մարտահրավեր ադրբեջանական էլիտայի համար, իսկ գործնական բաղաբականության առումով՝ իրավիճակին հասուկ են կառուցվածքային ձեւափոխումները եւ սեղա-աարժերը իշխանական բուրգում:

բ. Սույն թվականի մայիսի 20-ին Բաբվում հրադարակվող «ըՈՍՈՎՐՍՈՒՌ ՐՈՈՏՓՈՒՌ» թերթում լույս տեսավ Իլիամ Ալիևի աշխասակազմի ղեկավար, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր Ռամիզ Մեթիբեի «Ադրբեջանը գլոբալիզացիայի դարաւրջանում. զարգացման ռազմավարություն» հայեցակարգային հոդվածը:

Հարկ է նշել, որ Ադրբեջանում իր զգալի ազդեցության շնորհիվ որդեխորը ձեռք է բերել «գորւ կարդինալի» իմիջ: Փորձագետների մի զգալի մասը գտնում է, որ լինելով Ադրբեջանական Հանրապետության նախագահի աշխասակազմի ղեկավար եւ «նախիջեւանյան» կլանի փաստացի կնքաաայր՝ գործնականում Ռամիզ Մեթիբեին է ադաաիովել Իլիամ Ալիևի ընտրվելը նախագահի դաււտնում՝ ձեռք բերելով նոր ազդեցություն:

«Ձարգացման ռազմավարության» լույս աշխարհ գալու մեջ առանձնանում են երկու կարեւոր դասձառներ:

Առաջին՝ նոր իրավիճակով տայնանավորված մարտահրավերի գիտակցումն է ադրբեջանական էլիտայի կողմից: Ռամիզ Մեխթեւը, հանդիսանալով ադրբեջանական էլիտայի կարկառուն ներկայացուցիչ, փորձ է արել ձեւակերթել ի հայտ եկած մարտահրավերը եւ առաջարկել լուծում: Ըստ էության, հողվածը հայտ է հիմնավորելու վերը նշված աշխարհայացքային վերահիմասավորումը:

Հարկ է նշել, որ հարցի գիտակցումը եւ նրա ձեւակերթումը արդեն իսկ խոսում են հարեւան հանրադատության էլիտայում որակական տեղաշարժի մասին: Գործընթացի էությունը՝ հետխորհրդային հանրադատության էլիտայից, որի հիմնական նպատակը կայունության ապահովումն է, սրանսփորմացիան է մի էլիտայի, որը ղեկ է առնում Ադրբեջանի՝ արդի հասարակությանը համադասասխան զարգացումը:

Երկրորդ, ինքը՝ Ռամիզ Մեխթեւը, հանդիսանում է նախկին էլիտայի ներկայացուցիչ: Խնդիրը նոր ձեւավորվող էլիտայում (կամ սրանսփորմացվող էլիտայում) սեփական ներկայության ապահովումն է, ինչպես նաեւ սեփական ներկայության հիմնավորումը: Հակառակ դարազայում «նախիջեւանյան» կլանի դեկավարին սղառնում է ֆաղափական եւ սնտեսական ռեսուրսների կորուստ:

գ. «Նոր հազարամյակում Ադրբեջանի զարգացումը տայնանավորված է երկրի սրանսփորմացիայով մի դարաշրջանից դեռի մյուսը», - առաջին իսկ նախադասությամբ նշում է Ռամիզ Մեխթեւը: Ընդհանրադատ, սրանսփորմացիայի գաղափարը եւ ամենակարեւորը՝ սրանսփորմացիայի անհրաժեշտության գաղափարը կարմիր թելի նման անցնում է ողջ հողվածով՝ հանդես գալով որդես ձեւակերթվող մարտահրավերի եւ ի դասասխան ներկայացվող առաջարկության հիմնարար գաղափար:

«Ձարգացման ռազմավարության» մեջ առանձնանում են մի ֆանի հիմնական կետեր, որոնք էլ կազմում են նախագիծ-առաջարկության առանցքը:

Առաջին իսկ կետով ամրագրվում է այն գլոբալ իրավիճակը, որն առկա է աշխարհում եւ որն անդրադառնում է յուրաքանչյուրի վրա: Փաստորեն, գլոբալիզացիոն գործընթացը նշվում է որդես հիմնական ազդակ, որն ուղղակի ստիղում է գնալ սրանսփորմացիայի: Ընդ որում, Մեխթեւը չի խուսափում այն մտքից, թե հասկադես մահմեդական երկրների համար (բնականաբար՝ նաեւ Ադրբեջանի) գլոբալիզացիան շատ հաճախ նշանակում է արեւմտյան (ֆրիսոնյա Արեւմուտք) արժեքների տարածում:

Սկզբունքային որոշումը, որը կայացնում է Ռամիզ Մեխիելը, այն է, որ Ադրբեջանը չդիմադրի է խուսափի համաժխարհային գործընթացներից: Հակառակ դեպքում Ադրբեջանական Հանրապետությունը կգործի դատարանական սխալ եւ գերծ կմնա զարգացումից: Որդես մողել, թեւ այն հսակ նշված չէ հողվածում, ուրվագծում է աշխարհիկ (ֆեմալակա՞ն) թուրքիայի համակարգը:

Տրանսֆորմացիայի համար անհրաժեշտ, հետեւաբար՝ երկրի զարգացումը աղահոսվող նյութական ռեսուրսների դերում հանդես են գալիս ադրբեջանական էներգետիկները (նավթ, գազ) եւ միջազգային-հաղորդակցական խաչմերուկ (Արեւմուտք-Արեւելք, Հյուսիս-Հարավ) դառնալու Ադրբեջանի կարողությունները: Մեխիելի կարծիքով, այդ երկու գործոններն էլ բարձրացնելու են Ադրբեջանի ռազմավարական արժեքը միջազգային գործընթացներում:

Արսաֆին ֆաղափական, իսկ ավելի ճիշտ՝ աշխարհաֆաղափական առումով Ադրբեջանի նախագահի աշխատակազմի ղեկավարն իր երկրի համար ըստ կարելու դեպքում հսակեցնում է երեք առաջնություններ՝ «եվրակենտրոն», «ասլանսյան», «սարածաւրջանային»:

Հիմնական գաղափարը, որն ուրվագծվում է հողվածի այդ հասկացումում, եվրասլանսյան համակարգերում ինտեգրվելու ադրբեջանական էլիտայի որոշման վերահաստատումն է: Հարկ է ընդգծել, որ Բաքվի վրա Ռուսաստանի ազդեցության երկրորդական լինելը դիտարկվում է այլեւս իրերէ բնական երեւոյթ: Որոշակի նոր միտում է զգացվում եվրասլանսյան համակարգերում ինտեգրվելու կարգի հետ կաղված, օրինակ՝ Երջանցելով թուրքիան (ինչը նախկինում բացակայում էր): Չի բացառվում, որ վերջին ժամանակներս թուրքիա-Միացյալ Նահանգներ եւ թուրքիա-Եվրամիություն (այսինքն՝ թուրքիա-Արեւմուտք) հարաբերություններում երեւան եկած բացասական զարգացումների դայմաններում ադրբեջանական էլիտայում ընթանում է թուրքիայի հետ հարաբերությունների որոշակի վերաիմաստավորում:

Բավականին սեղմ անդրադարձ է կատարվել Ադրբեջանի համար երկու ԵԱՏ կարելու հարցերին՝ կրոն եւ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտություն:

Կրոնի դարազան կարծես թէ դարգ է՝ Ադրբեջանը աշխարհիկ դեպքում է: Հակառակ դեպքում փլվում է Մեխիելի առաջարկած ողջ հայեցակարգը: Իսկ Լեռնային Ղարաբաղի հարցի դեպքում հեղինակը սահմանափակվում է զուտ «հայկական ազրեսիայի» դատարարմամբ: Ընդ որում, հարկ է հասուկ ուշադրություն դարձնել այն փաստին, որ 15 էջանոց հողվածում Լեռնային Ղարաբաղի հարցին նվիրված է ընդամենը չորս տող:

Եվ վերջապես, ամենակարեւոր երկու կետերը:

Որդես սրանսֆորմացված, նոր Ադրբեջանի համակարգային հիմնավորում ղեկավար է հանդես գա ադրբեջանականությունը կամ ադրբեջանական «ես»-ը, այլ կերպ ասած՝ արդիականացված, նոր լուծումներին համադասասխանող ազգայնականությունը (ինչը, ուղղակի, չի նշվում):

Realpolitik-ի առումով երկուսն էլ ղեկավարում են կարգային վերադասավորումներ: Երիտասարդ, բարեփոխական գործիչները ղեկավարում են իրականացնում Ադրբեջանի սրանսֆորմացիան՝ դառնալով նրա նոր էլիտան: Ռամիզ Մեթիբեյը, փաստորեն, Իլհամ Ալիևին «առաջարկում» է ձեւավորել սեփական «բուրգը»:

դ. Նախագահի դառնալուց հետո ամենահիմնական խնդիրը, որին բախվում է Իլհամ Ալիևը, սեփական «բուրգի» խնդիրն է: Ալիև-ավագից ժառանգություն մնացած էլիտան էապես սահմանափակում է Երիտասարդ Նախագահի ազդեցությունը երկրում: Այդ առումով դեռևս մեկ ու կես տարի առաջ սկսված նոր նշանակումները Ադրբեջանի իշխանական համակարգում՝ նդասակ ունեն լուծել Իլհամ Ալիևի «բուրգի» խնդիրը:

Հարկ է նշել, որ 2004թ. կայանալիք տեղական ինքնակառավարման մարմինների եւ 2005թ. կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունները էական նշանակություն են ունենալու Ալիև-կրստերի «բուրգի» խնդրում: Եվ այդ համատեղում ակնկալվում է լարվածության որոշակի աճ ադրբեջանական էլիտայի ներքում:

Ամենայն հավանականությամբ, Իլհամ Ալիևի հիմնական նպատակն է տեղական եւ խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում սահմալայնողիսի իրավիճակ, որը հնարավորություն կտա լուրջ փոփոխություններ անել երկրի գործադիր իշխանությունում, իսկ սնտեսական դաժտում իրականացնել սեփականության որոշակի վերաբաշխում՝ հոգուս «Երիտասարդ բարեփոխականների»:

Այդ առումով բավականին ուշագրավ է վերջերս ադրբեջանական լրատվամիջոցներում տարածված տեղեկությունն այն մասին, թե Ալիև-կրստերը դաստաստում է փոփոխություններ մտցնել երկրի սահմանադրությունում. մինչեւ 200-ի հասցնել Ադրբեջանի խորհրդարանի դասգամավորների թիվը, որոնցից 150-ը ղեկավարում է ընտրված համամասնական կարգով, իսկ 50-ը՝ մեծամասնական (ներկայում ադրբեջանական խորհրդարանի բոլոր 124 դասգամավորները ընտրվում են մեծամասնական կարգով): Այդ փոփոխությունը հնարավորություն կտա երկրի խորհրդարանը «ձեւավորել» կենտրոնում՝ Բաքվում եւ ոչ թե տրջաններում, ինչն էլ կմեծացնի Ալիև-կրստերի ազդեցությունը «ձեւավորման» մեխանիզմի վրա:

ե. Համակարգային մարտահրավերի գիտակցումը ադրբեջանական էլիտայի կողմից՝ կարող է վկայել վերջինիս որակական առաջընթացի մասին:

«Մարտահրավեր-դասասխան» մոդելի Տեսանկյունից ադրբեջանական էլիտան հասունացել է՝ ընկալելու համար առկա մարտահրավերը եւ փորձում է դասասխան գտնել դրան:

Հաջողությունը կարող է ապահովել Ադրբեջանի հեռագա համակարգային զարգացումը, իսկ անհաջողության դեմում Ադրբեջանական Հանրապետությունը հավանական է, որ բախվի բավականին լուրջ խնդիրների՝ խոր կլանային կամ անգամ սուբթեթնիկական բաժանումների:

Եվ վերջապես, արդիականացման խնդիրը, միգուցե շատ ավելի փոքր ծավալներով, առկա է նաեւ մեզ մոտ: Ուստի, ժամանակի մարտահրավերին դասասխանելը դառնում է նաեւ հայկական համակարգի հիմնահարցը:

**ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԸ
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ
Կարեն Վերանյան**

Առաջին հրադարակային հայտարարությունը, որ Հարավային Կովկասը ԱՄՆ արժափին ֆաղափականությունում զբաղեցնելու է գերակա դիրք, հնչեցրել է նախագահ Բ.Քլինթոնի ազգային անվսանգության հարցերով խորհրդական Սենդի Բերգերը: Նա մասնավորապես նշել է, որ ԱՄՆ-ը մտադիր է ընդլայնել իր ներկայությունը Կենտրոնական Ասիայում ու Կովկասում: Ներկայում ԱՄՆ-ը հետևողական ֆաղափականությամբ ձգտում է Տիրապետող դիրքեր հաստատել կովկասյան սարածաօջանում՝ միաժամանակ վերահսկելով մերձկասպյան հանրապետությունների էներգետիկ ու հումքային դաշարները: Այդ ֆաղափականության մասն են կազմում այն սննեսական ծրագրերը, որոնք իրագործում է ԱՄՆ-ը այս սարածաօջանում:

Հայասան. Լեռնային Ղարաբաղ

Միայն 2003թ. ԱՄՆ-ը Հայաստանին է հասկացրել \$106,5 մլն օգնություն: Այս գումարի հիմնական մասն ուղղվել է սննեսական եւ սոցիալական բարենորոգումներին՝ \$46,8 մլն, զգալի ուժադրություն է դարձվում նաեւ մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության չափանիշների բարձրացմանը. այս ոլորտին հասկացվել է \$22,4 մլն, անվսանգության եւ իրավակարգի թափափանցության ծրագրերին՝ \$18,4 մլն, հումանիտար օգնության ծավալը կազմել է \$7,1 մլն, միջսեսչական նախաձեռնությունների չափաբաժինը՝ \$11,8 մլն:

Ուսումնառության եւ փորձի փոխանակման ծրագրերը շարունակում են մնալ սրամադրվող օգնության գերակա ուղղություններից մեկը: 1993թ. ի վեր ԱՄՆ-ը ֆինանսավորել է Հայաստանի գրեթե 4000 ֆաղափանցիների գործուղման ծրագրերը՝ կառավարման, սոցիալական աղափանցման եւ հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ) ոլորտներում զարգացման ու վերադարձման նպատակով:

Որոշ աղբյուրների համաձայն, ԱՄՆ նախագահ Ջ. Բուշի վարչակարգը նախատեսում է 2005թ. ֆինանսական տարում Հայաստանին հասկացնել \$62 մլն օգնություն, ինչը \$13 մլն-ով գերազանցում է 2004թ. համադասասխան ցուցանիշը:

Վիճակագրական սվյալները վկայում են, որ Հայասանը անկախության սարիներին ԱՄՆ-ից ստացել է \$1,5 մլրդ օգնություն, իսկ Ադրբեջանը՝ \$500 մլն (դա թայմանավորված է «Ազատության աջակցման մասին» արձանագրության «907-րդ» հոդվածի գործառնությամբ): Այս սարիներին Հայասանը համադասասխան ցուցանիճով մեկ շնչի ծավալով երկրորդ տեղն էր զբաղեցնում Իսրայելից հետո:

ԱՄՆ կողմից իրականացվող ֆինանսական ծրագրերը գործադրվում են նաեւ Լեռնային Ղարաբաղում, որը հիմնականում արտահայտվում է հումանիտար օգնության տեսով: 2002թ. կեսերին ԱՄՆ Կոնգրեսն ընդունել է Լեռնային Ղարաբաղին ֆինանսական օգնություն տրամադրելու ծրագիր: Այն նախատեսում էր ԼՂՀ-ին տրամադրել \$19,8 մլն գումարաչափի հումանիտար օգնություն: Ծրագրի միջոցներն ուղղվելու էին ոչ թե այն ոլորտներին, որոնք նդասում են Լեռնային Ղարաբաղի տնտեսության զարգացմանը, այլ ծրագրվում էր դրանք ներդնել տների վերակառուցման, բնակչության առողջական վիճակի բարելավման, ջրմուղ ցանցի արդիականացման ոլորտներում:

Վրասան

Ի տարբերություն Հայասանի, որտեղ ուճադրության կենտրոնում էին զտնվում առավելադես երկրի տնտեսական ու սոցիալական բարենորոգումներին ուղղված նախագծերը, 2003թ. Վրասանում ամերիկյան ծրագրերը հիմնականում շեճը դնում էին ժողովրդավարական բարենորոգումների, մասնավորադես՝ նոյեմբերին երկրում տեղի ունեցած խորհրդարանական ընտրությունների կազմակերդմանը, ինչդես եւ ռազմական ոլորտի զարգացմանը: 2003թ. Վրասանին հասկացված օգնության ցուցանիճը որոշակիորեն գերազանցում է Հայասանի համադասասխան ցուցանիճին՝ կազմելով \$110,4 մլն: Զգալի նճանակություն է տրվում անվտանգության եւ իրավակարգի դահդանության հիմնախնդիրներին ու բարենորոգումներին. այս ոլորտին բաժին է ընկել հասկացված օգնության զգալի մասը՝ \$41,4 մլն: Տնտեսական եւ սոցիալական բարենորոգումների բնագավառը Վրասանում նույնդես գերակա խնդիրներից է, որին հասկացվել է \$26,1 մլն, ժողովրդավարության աջակցման ծրագրերին՝ \$20,4 մլն, հումանիտար օգնությունը կազմել է \$15,1 մլն, միջտեսչական նախաձեռնությունների չափաբաժինը՝ \$7,4 մլն:

Ներկայում ԱՄՆ դեկավարությունը զգալի ուճադրություն է դարձնում Վրասանին, որին առաջարկվում է 2005թ. հասկացնել օգնություն՝ \$90

նլն, ի սարքերություն նախկինում նախատեսված \$72 մլն-ի, որով ծրագրվում էր «աջակցել երկրի նոր ղեկավարությանը՝ սնտեսական ու ֆաղափական բարենորոգումների իրականացման բնագավառում»:

Ինչդեռ նշվեց, ԱՄՆ-ը զգալի միջոցներ է հասկացնում նաև Վրաստանի ռազմական ոլորտին: Ստասվում է, որ երկիրը ստանալու է \$12 մլն ռազմական օգնություն: Վրաստանի իշխանությունն իր հերթին ազգային բանակի հետ կապված գրեթե բոլոր խնդիրները ծրագրում է ԱՄՆ/ՆԱՏՕ կառույցի հետ համագործակցության շրջանակներում:

«Ուսուցում եւ զինում» ծրագրի շրջանակներում /նախատեսվում էր սլյալ ծրագրի իրականացմանը հասկացնել \$ 64 մլն/ ամերիկացի հրահանգիչները Վրաստանում վերադաստեսեցին դայմանագրային զինծառայողների երեք գումարակ՝ Վազիանիի 11-րդ մոտհրաձգային բրիգադի «Շավնաբադա» գումարակը, երկու գումարակներ՝ «Կոմանդոս» բազայում (ծովային հետեւակի գումարակը տեղակայված է Փոթիում) եւ Սիջխեթյան լեռնային հրաձիգների 16-րդ բրիգադը (Արեւմտյան Վրաստան): Ներկայում ամերիկացի հրահանգիչները անցել են չորրորդ գումարակի նախադաստեսման աշխատանքներին (Թելավիի 111-րդ սանկային գումարակի բազայում):

Վրաստանում ծրագրվում է ստեղծել 12 հազարանոց արհեստավար զինված ուժեր: Այս ծրագիրը, հասուկ նշանակության զորքերի ստեղծումից բացի, ներառում է նաև սանկային վաճճի, մոտհրաձգային ու լեռնային գումարակների, ինչդեռ նաև ԶՈւ ադախովման, ղեկավարման ու վերահսկման համակարգի, երկրի ՊՆ շրջանակներում՝ ղեկավարման եւ իրավիճակների դլանավորման ազգային կենտրոնի (առաջինը սարածաշրջանում) ստեղծումը:

Ադրբեջան

1992թ. ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից ընդունված «Ազատության աջակցման մասին» արձանագրությունը սահմանում է, որ ԱՄՆ ղեկավարությունը նախատեսում է սնտեսական ու հումանիտար օգնություն հասկացնել հետխորհրդային երկրներին՝ սոցիալ-սնտեսական դայմանների բարելավման, ժողովրդավարության զարգացման նդասակով:

Սակայն 1992թ. հոկտեմբերի 24-ին ԱՄՆ Կոնգրեսն ընդունում է «Ազատության աջակցման մասին» արձանագրության «907-րդ» փոփոխությունը (հողվածը): Որոշումը հաստատում է, որ Ադրբեջանը Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ սահմանել է տրանսդորսային շրջափակում, ուստի արգելում է Ադրբեջանին հասկացնել ուղղակի կառավարական օգնություն՝ ներառյալ ռազմական ոլորտը: «907-րդ»

հողվածում մասնավորապես նշվում է, որ Ադրբեջանի կողմից «Հարավային Կովկասի հայկական համայնքների» դեմ ամերիկյան օգնության օգտագործումն անթույլատրելի է:

2001թ. սեպտեմբերի 11-ի դեղիներից հետո իրավիճակը որոշակիորեն փոխվեց. մասնավորապես Ադրբեջանի նախագահ Չեյդար Ալիևը լիակատար աջակցություն հայցնեց Աֆղանստանի դեմ ամերիկյան օդային հարվածներին, դեռ ավելին, նա առաջարկեց Վաշինգտոնին օգտագործել իր երկրի օդային տարածքը՝ դեղի Կենտրոնական Ասիա զորքերի փոխադրման նպատակով: Արդյունքում ԱՄՆ նախագահ Զ. Բուշը 2002թ. հունվարի 25-ին «907-րդ» հողվածը դադարեցրեց մեկ տարի ժամանակով, իսկ 2004թ. սկզբին երկարաձգեց «907-րդ» հողվածի դադարեցման մասին հրամանը՝ հիմնավորելով իր որոշումը միջազգային ահաբեկչության դեմ դաժնեղանակով, Ադրբեջանի սահմանների դաժնեղանակությամբ եւ հավաստագրումով, որ դաժնեղանակ դադարեցումը «չի խզի ու չի սառնեցնի Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջեւ հակամարտության խաղաղ կարգավորման վերաբերյալ համաձայնությունների ձեռքբերման աշխատանքները, իսկ սրամարտական օգնությունը չի օգտագործվի Հայաստանի դեմ հարձակողական նպատակների համար»:

ԱՄՆ-ը իր աշխարհառազմավարական ծրագրերում զգալի նշանակություն է տալիս հարավկովկասյան այս հանրադատությանը: Միայն 2004թ. ֆինանսական տարում ԱՄՆ կառավարությունը նախատեսում է Ադրբեջանին հասկացնել \$75 մլն գումարաչափի օգնություն, որի զգալի մասն ուղղվելու է հումանիտար նպատակներին՝ \$20 մլն, ճնշման համագործակցության ծրագրերին հասկացվելու է \$13,4 մլն, անվտանգությանն ու իրավադատ մարմինների ուժեղացմանը՝ \$11 մլն:

Ի տարբերություն Հայաստանի ու Վրաստանի ժողովրդավարական զարգացման նպատակներին սրամարտական օգնության, Ադրբեջանի համադատաստան ցուցանիշը բավականին ցածր է. այն կազմել է \$9 մլն (2003թ. այս ոլորտին հասկացված օգնությունը կազմել է \$16,1 մլն), կրթական ծրագրերին նախատեսվում է սրամարտել \$4,8 մլն:

ԱՄՆ-ը առավել ուշադրություն է դարձնում Ադրբեջանի բանկային համակարգի զարգացմանը, քանի որ գալիք տարիներին նավթից ու այլ ոլորտներից ստացվող եկամուտները էլ ավելի կաճեն, իսկ նման դրամաներում բանկային համակարգը ձեռք կբերի հասուկ նշանակություն:

«Հազարամյակի մարտահրավերներ» գործընկերությունը

Հարավկովկասյան սարածառջանում սնեսական ծրագրեր է իրականացնում նաև ամերիկյան «Հազարամյակի մարտահրավերներ» գործընկերությունը: Վերջինս 2004թ. մայիսին ներկայացրել է այն 16 երկրների ցուցակը, որոնց նախատեսվում է հասկացնել «Հազարամյակի մարտահրավերների հաշվի» օգնություն: Այս ցուցակում ընդգրկվել են նաև Հայաստանը և Վրաստանը (Ադրբեջանը դուրս է մնացել ցուցակից՝ երկրում առկա կառառակերության, մաքսանենգության բարձր տոկոսի առկայության դեպքում): Ծրագիրը նախատեսում է նվազեցնել աղբահանության աճի ցուցանիշները, ստեղծել ազատ սնեսական հարաբերություններ, մարդկային կադրերի ոլորտում իրականացնել ներդրումներ, բարելավել երկրների սոցիալ-սնեսական իրավիճակը: 2004թ. ամերիկյան այս ընկերությունը վերոնշյալ ծրագրի իրականացման համար հասկացրել է \$1 մլրդ, իսկ 2005թ. նախատեսվում է սրամադրել \$2,5 մլրդ:

Չեփություններ

Հարավկովկասյան սարածառջանը աշխարհառազմավարական ու սնեսական շեսանկյունից գնալով ավելի զգալի նշանակություն է ձեռք բերում ԱՄՆ դեկավարության համար: Միայն նշենք, որ 2004թ. նախատեսվող ծրագրերի շրջանակներում՝ Վաշինգտոնը մտադիր է հարավկովկասյան երկրներին հասկացնել ընդհանուր առմամբ շուրջ \$220 մլն, իսկ նախկին խորհրդային այլ հանրադատություններին միասին վերցրած ընդամենը՝ \$550 մլն:

2003թ. ԱՄՆ կողմից վերոնշյալ երկրներին հասկացված ֆինանսական օգնությունից, որն ուղղված էր ժողովրդավարության զարգացման ու մարդու իրավունքների դատադանության ոլորտին, հարավկովկասյան երեք հանրադատություններին բաժին է ընկել \$58,9 մլն, իսկ միջինասիական երկրները, որոնք դակաս կարելու դերակատարություն չունեն ԱՄՆ-Ռուսաստան ռազմավարական ու սնեսական շահերի բախման համատեղում, ստացել են ընդհանուր առմամբ \$56,2 մլն գումարի օգնություն:

ՆՈՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐ
ԱՄՆ ՄԻՋԻՆԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
Դավիթ Հովհաննիսյան

Միացյալ Նահանգների արժափն ֆաղափականության կարճաժամկետ հիմնական նոյազակներից առաջնահերթը, անուուս, Իրափում ստեղծված իրավիճակի կարգավորումն է, ինչը թույլ կսա նախ՝ սանձահարել սեփական ներփն օրենքներով փոփոխվող նավթի գները եւ աղա՝ փորձել մինչեւ նախագահական կայանալիք ընսրությունները բարձրացնել ներկայիս նախագահի անմխիթար վիճակում գսնվող վարկանիւր:

Այս խնդիրները լուծելու համար Վաւինգսոնը վերջին ամիսների ընթացփում կասարեց մի փանի կարելուր փայլեր:

Իրափում նւանակվեց նուր նախագահ՝ ամերիկացիների համար ոչ այնփան ընդունելի սկզբունքի հիման վրա: Նման դեղփերում Միացյալ Նահանգները սովուրաբար նախընսրում է իւխանության բերել իր դահեստում եղած նախկին այլախոհներից ուրել մեկին, սակայն այս անգամ անհրաժեւս եր ընսրել մի մարդու, ուն ընդունվեր թե՛ իրափան հասարակության հիմփը կազմող սոհմացեղային միությունների եւ թե՛ բազմաթիվ կրոնական համայնքների կողմից:

Բացի այդ, բոլուր հնարավուր միջոցները ձեռնարկվեցին ՄԱԿ-ում Իրափի հարցի վերաբերյալ կոնսենսուսային ուուուում ընդունելու համար, ինչը թույլ կսա ասիճանաբար ավելի լայնուրեն ընդգրկել այս միջազգային կազմակերդությունը ներիրափան գուրձընթացների կարգավորման մեջ:

Միաժամանակ, ԱՄՆ նախագահ Ջ.Բոււը հանդիղղումներ ունեցավ եվրամիղղայան առաջասար երկրների առաջնուղղների հեւ եւ նրանց սվեց խոսուումներ այն մասին, ու ֆրանսիական, գերմանական եւ այլ եվրողղական ընկերությունները հնարավուրություն կսանան մասնակցելու իրափան սնեսության վերականգմանը, ուրը հիմփ կղառնա դահանջվող կոնսենսուսը ձեռփ բերելու համար:

Հարկ է նւել, ու միաժամանակ սկզբունքային փոփոխություններ են սեղի ունեցել նաեւ ամերիկյան ուազմավարական ծրաղրերը բնուուուղ բառամթերփի մեջ: Թերեւս ամենանւանակալի փոփոխությունը կաղղված է «Մեծ Միջին Արելեւփ» (Greater Middle East) ծրաղրի հեւ, ուրի նույնիսկ անվանումը ներկայիս վաւինգսոնյան վարչակարղը ներկայացնող

ֆաղափական գործիչների ելույթներում արդեն չի հիշատակվում: Այն փոխարինվել է նոր եզրով՝ «Ընդլայնված Միջին Արևելք» (Wider Middle East) եւ դրվել է գործածության մեջ Մեծ ութնյակի հունիսյան հանդիպման ընթացքում ֆինարկման համար ներկայացված նոր ծրագրի կադակցությամբ:

ԱՄՆ Պետքարտուղարի սեղակալ Ալան Լարսոնը, սույն թվի հունիսի 2-ին ելույթ ունենալով Միացյալ Նահանգների Սենատի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովում, այսպես է նկարագրում վերոհիշյալ ծրագիրը. *«Ընդլայնված Միջին Արևելքը կանգնած է լուրջ մարտահրավերների առջեւ՝ սարածաւրջանի բնակչության ներուժը լայնորեն օգտագործելու եւ նրա համար ազատություն, հնարավորություններ եւ բարգավաճում ապահովելու գործերում: Մենք ընդունում ենք արաբա-իսրայելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման կարելուքությունը եւ մշտապես ձգտում ենք այդ նդասակին հասնել այնպես, ինչպես ձգտում ենք խաղաղ, ժողովրդավարական եւ ինֆնիսիտան Իրաֆի ձեւավորմանը: Միաժամանակ սարածաւրջանի ձայները բարեփոխության կոչ են անում, եւ մենք դեք է դասասխանենք փոփոխությունների այդ ցանկությամբ: Տարածաւրջանի խժժությունները, վեժերը եւ նույնիսկ բռնությունը չդեք է դասճառ դառնան բարեփոխումը հեքաձգելու համար: Նախագահ Բուքը բնորոքել է գործընկերության մասին իր դասկերացումը որդես ֆաղափական, սոցիալական եւ սնեսական բարեփոխումներին օժանդակություն: Նախագահ Բուքը եւ նրա վարչակազմը կողմ են սարածաւրջանի երկրների հեք համագործակցությանը նդասսոդ այնդիսի բարեփոխումների, որոնց անհրաժեքությունը յուրաֆանչյուր երկիր եւ յուրաֆանչյուր ժողովուրդ ինֆն է անհրաժեք համարում իր առաջընթացն ապահովելու համար»:*

Համաձայն Ա.Լարսոնի՝ սեսնելով, որ իրականացված բարեփոխումների արդյունֆն է սարածաւրջանի սարքեր երկրների բնակչության կյանֆի դայմանների բարելավումը, ասիճանաքար ընդլայնվում է հասարակական օժանդակությունը հօգուք բարեփոխությունների: Այս հարցում կարելուք դեր են խաղացել խորհրդարանական ընքությունները, որոնք որոքակի հաջողությամբ իրականացվել են Բաիրեյնում, Մարոկկոյում, Հորդանանում, Եմենում: Անցած սարի Կասարի ժողովուրդը հանրաֆլեի միջոցով ընդունել է նոր սահմանադրություն, իսկ Մարոկկոյում ընդունվել է նոր ընքանեկան կողեքս, որը դաքեդանում է կանանց իրավունքները: Տարածաւրջանի մի քարք երկրներ օրենքներ են ընդունել, որոնք թույլ են սվել Միացյալ Նահանգներին մի քարք արաքական երկրների եւ Իսրայելի հեք սսորագրել ազաք առեւսուրդ խքանող դայմանագրեր:

Նախագահ Բուժն իր հերթին նշել է, որ անհամբերությամբ սղասում է այն ֆննարկումներին, որոնց ընթացքում կիսակեցվի, թե *«ինչդեռ կարող է Մեծ ութնյակը օժանդակել Մեծ Միջին Արևելքում եւ Հյուսիսային Աֆրիկայում ֆաղափական, սնտեսական եւ սոցիալական ազատությանը եւ ինչ ներդրում կարող է ունենալ Թուրքիան այս հարցում»:*

Նախագահը հասուկ նշում է, որ *«Թուրքիայի մասնակցությունը առանցքային բարեփոխությունները առաջ քանելուն ուղղված կոնկրետ ծրագրերին, նախեւառաջ՝ ժողովրդավարության ոլորտում, կնդաստի Մեծ ութնյակի, Եվրոպական Միության եւ սարածաւազանային գործընկերների միջեւ համագործակցության ընդլայնմանը»:*

Փաստորեն, «Ընդլայնված Միջին Արևելք» ծրագրի ֆննարկումը նդասակ ունի ներգրավել երկրագնդի ութ սնտեսադես ամենահզոր երկրներին ամերիկյան ծրագրերի իրականացման գործընթացի մեջ, ինչը կթթեւացնի այն բեռը, որը Միացյալ Նահանգները վերջին երեք տարիների ընթացքում վերցրել է իր վրա: Ակնհայտ է, որ այս բոլոր գործողությունները՝ որդես հեռահար նդասակ, հեատդնդում են հիմնականում արաբական աւխարհի հեատ հարաբերությունների կարգավորումը, ամերիկյան նոր իմիջի ձեւավորումը, որի շնորհիվ հնարավոր կլինի լոկալացնել ահաբեկչության սղառնալիքները:

Միացյալ Նահանգները փորձում են խուսափել Եվրամիության հեատ այս սարածաւազանում հակասությունների խորացումից, ինչին դես է նդաստի վերոհիւշյալ ծրագրերի համատեղ իրականացումը, որի համար կա անհրաժեշտ հիմքը՝ դայարը միջազգային ահաբեկչության դեմ, որի հարվածները իրենց վրա սկսել են զգալ նաեւ Հին աւխարհի երկրները:

«Ընդլայնված Միջին Արևելք» ծրագիրը չի հակասում ահաբեկչության դեմ սարվող դայարի մյուս ուղղություններին, մասնավորադես Վուլֆոլիցի նւած այն մարսավարությանը, որի հիմնական գաղափարը, ըստ նրա, հետեւյալն է. *«Մենք մարտի եմք բռնվելու հակառակորդի հեատ՝ այսօր նրա դեմ դուրս բերելով մեր զինվորականներին Աֆղանստանում եւ Իրաքում, որդեսզի վաղը ստիդված չլինենք հակադրել նրան մեր ֆաղափների փողոցներում հրւեջների, ոստիկանների եւ բժիւկների բանակներ»:* Այսինքն, մի կողմից՝ ռազմական միջոցներով հարվածներ հասցնել արմասականների խարիսխներին եւ դահողանել ամերիկյան զինված ստորաբաժանումների սարածաւազանում գտնվելու ֆորմալ առիթը, մյուս կողմից՝ արմասավորել ամերիկյան ժողովրդավարության ինստիտուտները եւ կանոնները սարածաւազանի երկրներում:

Միացյալ Նահանգների այս նոր նախաձեռնությունը դժվար թե հաջողություն ունենա՝ ելնելով հետեւյալ փաստարկներից.

ա) սարածաօրջանում իրականացված բարեփոխությունները էական չեն եւ շատ հաճախ ցուցադրական բնույթ են կրում, այսինքն՝ հասցեագրված են արժանի աշխարհին,

բ) սարածայնությունները Եվրամիության եւ Միացյալ Նահանգների միջեւ խորն են, իսկ սարածաօրջանում նրանց շահերը՝ հակադիր, ուստի նախատեսված լայնածավալ համագործակցությունը գրեթե հնարավոր չէ,

գ) արաբական երկրների բնակչությունը ընկալում է Ամերիկյան որդե «համար մեկ թեմանի», որը նաեւ շատ դեմոկրատիկ համագործակցում է հասարակությունների կողմից մերժվող ֆաղափական դեկավարների հետ եւ սասարում նրանց, ուստի ծրագրի նպատակը՝ ամերիկյան կադատարի սարերը ներմուծելով սարածաօրջանի երկրներ՝ փոխել նրանց բնակչության վերաբերմունքը Միացյալ Նահանգների նկատմամբ, ի սկզբանե դասադարձված է անհաջողության:

Փաստարկների շարքը կարելի է շարունակել, սակայն կա մի հարց, որի վերլուծությունը շատ ավելի կարեւոր է: Արդյո՞ք այս նոր ծրագիրը օրջանառության մեջ դնելը նշանակում է, որ Միացյալ Նահանգները հրաժարվել է «Մեծ Միջին Արեւելք» ծրագրից, որն ունի կարեւորագույն ռազմավարական նշանակություն եւ որի վրա են, ի թիվս այլ նման ծրագրերի, հիմնվում «միաբեւեռ աշխարհի» ձեւավորման հեռանկարները:

«Մեծ Միջին Արեւելք» ծրագիրն ընդգրկում է արաբական աշխարհը, Սեւ եւ Կասպից ծովերի ավազանների երկրները, Պակիստանը եւ Աֆղանստանը: Այս ծրագիրը բխում է «Նոր աշխարհակարգ» գաղափարախոսությունից, որը որդեգրվել էր Միացյալ Նահանգների ֆաղափական էլիտայի կողմից դեռեւս Ջորջ Բուշ-ավագի նախագահության օրոք: Ծրագրի նպատակն է ձեւավորել այս մեգասարածաօրջանում համասեռ ֆաղափական հարթություն, որտեղ հնարավոր կլինի ստանդարտացնել մասերի եւ հարկերի համակարգն ու ստեղծել այնպիսի դրամաներ, որոնք կնպաստեն ֆինանսների եւ աղբյուրների անխոչընդոտ տեղափոխմանը:

Մեգասարածաօրջանի ձեւավորումը եւ ֆաղափական դաշտի համասեռությունը թույլ կսան իրականացնել գլոբալիստական ֆաղափականության սրամաքանությունից բխող հսկայական ծրագրեր, որոնց շնորհիվ հնարավոր կդառնա ամբողջականացնել ենթակառուցվածքների (ֆինանսական, սրանստորսային, խողովակաշարային եւ հեռահաղորդակցային) ցանցը:

Իրաքյան իրադարձությունները, արաբ-իսրայելական հակամարտության լուծմանն ուղղված «ճանադարհային ֆարձեղ» ծրագրի տալույնը, ԱՄՆ-Եվրամիություն խորացող հակասությունները ստիպում են Միացյալ Նահանգներին ելքեր որոնել այն բարդ կացությունից, որում հայտնվել է: Վերջին օրջանում արձանագրված նավթի գների աննախա-

դեղ թռիչքը՝ էներգակիրների մասակարարումից կախված ճնշեություն ունեցող երկրներին ստիպել է ավելի կոճ դիրքորոշում որդեգրել Վաշինգտոնի նկատմամբ, որին նրանք մեղադրում են իրադարձությունների նման զարգացման համար:

Իսկ «Ընդլայնված Միջին Արեւելք» ծրագրի մեջ իրականում մտնում են միայն արաբական ափսահը, Իսրայելը եւ Թուրքիան, այսինքն՝ իրականում ոչ մի ընդլայնում էլ չեղի չի ունենում:

Ուստի Մեծ ութնյակի ուժադրությանը ներկայացված ծրագիրը միայն խուսանավելու փորձ է՝ ժամանակավոր ստիպված նահանջի ընթացքում: Յենց որդես այդոյսին էլ այն ընկալվել է թե՛ եվրոպական երկրների եւ թե՛ արաբական ափսահի կողմից, որի մի շարք առաջնորդներ հրաժարվել են մասնակցել ֆննարկումներին:

Իր հերթին, Եվրամիությունը հայտարարում է նոր ծրագրի՝ Ընդլայնված Եվրոպայի իրականացման մասին, որի օբյեկտներն են դառնում, մի կողմից՝ Միջերկրական ծովի հարավային եւ արեւելյան ափերին զտնվող արաբական երկրները, մյուս կողմից՝ Հարավային Կովկասը: Այսդիտվ, Եվրոպական Միությունը բարձրաձայն հայտարարում է այն մասին, որ նշված գոտին հանդիսանում է իր ռազմավարական շահերի սարածաճրջանը: Դժվար չէ նկատել, որ այս ծրագիրը, որն ուժեղացվում է «Նոր հարեւաններ» ծրագրով, ունի մրցակցային բնույթ:

Այսդիտվ, կարելի է եզրակացնել, որ Միացյալ Նահանգները՝ ստանձնելով «միաբեւեռ ափսահի» սրամաբանությունից բխող համափսարհային միակ գերուժի դերը, բախվեց լուրջ դիմադրության, ինչը ստիպում է նրան ներկայում փոփոխության ենթարկել ֆաղափական մարտավարությունը: Կարելի է ենթադրել, որ չհրաժարվելով այդ դերից՝ Միացյալ Նահանգները հաջորդ նախագահական ժամկետի ընթացքում դեռ էլ փորձի մի կողմից՝ մեղմացնել հակասությունները հին դաճնակիցների հետ, մյուս կողմից՝ նոր դաճնակիցներ զտնել իրենց հետաքրքրող սարածաճրջաններում:

Միեւնույն ժամանակ, Եվրամիությունը՝ ձգտելով դառնալ «Միացյալ Եվրոպա», ավելի եւ ավելի է ակտիվանալու այն սարածաճրջաններում, որտեղ ամերիկյան ներկայությունը դեռ չի ամրադնդվել:

Հակասությունները եվրասլանայան եւ եվրոպական համակարգերի միջեւ խորանալու են, ինչը մեր սարածաճրջանի երկրների համար լրացուցիչ դժվարություններ է ստեղծելու, իսկ սարածաճրջանային կոնֆլիկտների լուծումներն՝ ավելի բարդացնելու:

**ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ ՄԻԱՑՅԱԼ
ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ**

Գազիկ Տեր-Չարությունյան

Ընդունված է համարել, որ ԱՄՆ-ում նախագահի ընտրությունները հանդիսանում են այդ երկրի ամենակարեւոր ֆաղափական իրադարձությունը: Սակայն որոշ վերլուծաբաններ հակված են մտածելու, որ ամերիկյան նախագահական ընտրությունները ընդամենը 4 սարին մեկ հանրությանը հրամցվող մի շեղ ներկայացում է, որի հիմնական նպատակն է դաժնանել ժողովրդավարության վերաբերյալ եղած դասրամբը: Կարծես ի հաստատումն նման մոտեցման՝ այսօր տեղեկատվական օրջանառության մեջ է դրված մի դասնություն, համաձայն որի ներկա նախագահ Բուշը եւ դեմոկրատ հավակնորդ Քերին Յելի համալսարանում, համատեղ ուսուցման սարիններին, եղել են նույն զաղսնի կազմակերպության անդամներ, ասել է թե՛ վաղեմի բարեկամներ են եւ նրանց նախընտրական թե՛ դայբարն իրոք որ ներկայացում է: Չարկ է ճեւել, որ հեղինակավոր համալսարանների ուսանողական ընկերությունների դերը ԱՄՆ ֆաղափական եւ ճնեսական կյանքում իրոք խիստ մեծ է:

Սակայն ինչդիսին էլ լինեն Բուշի եւ Քերիի իրական հարաբերությունները, ԱՄՆ նախագահական ընտրությունները միշտ էլ հանդիսանում են կարեւոր մի փուլ, որի ընթացքում ճգրսվում է այդ գերտերության ներին եւ արսափին ռազմավարությունը եւ ընտրվում է այն անձը, որն առավել համադասասխանում է այդ ռազմավարությունն իրագործողի դերին: Չենց այդ հանգամանփի համատեղսում դեթ է դիսարկել այն փաստը, որ այսօր Միացյալ Նահանգներում ընթացող ֆաղափական, ճնեսական եւ հասարակական գործընթացները հիմնականում ենթարկվում են նոյեմբերյան ընտրությունների սրամաբանությանը:

Գլոբալ կոռուդիան եւ միջազգային չինովնիկները

Չամաձայն ԱՄՆ Սենատի արսափին հարաբերությունների հանձնաժողովի կազմակերդած հեսաֆնության, Չամաձխարհային բանկը մոտ \$100 մլրդ վարկային գումար է սրամադրել (որը կազմում է ՉԲ-ի ստեղծման օրից սրված ընդհանուր վարկերի մոտ 25%-ը) կոռուդիոն համբավ ունեցող կառավարություններին: Սենատորների համոզմամբ, այդ գումարները ծախսվել են ոչ նոդասակային եւ յուրացվել են ինչդես վարկ

usացող երկրների, այնպես էլ ՉԲ-ի միջազգային կարգավիճակ ունեցող չինովնիկների կողմից:

Վերջին ժամանակահատվածում ՉԲ-ն հաճախ է ենթարկվում ֆինադատության: Օրինակ, ՉԲ-ի բարձրագույն ղեկավարությունն ընդունեց, որ Արգենտինային բազմամիլիարդ վարկեր էին սրվել լուրջ հիմնավորումներ չունեցող եւ վերացական բնույթ կրող ծրագրերի համար: Նշենք, որ այդ վարկերը Արգենտինայի սնտեսությունը փաստորեն հասցրին ճգնաժամային իրավիճակի: Ներկայումս համարվում է, որ այդ վարկերի սրամադրման գործում յուրահատուկ դերակատարում են ունեցել «Շահագրգռված» չինովնիկները: Այս ամենը (եւ նման փաստերի ու տեղեկությունների մի բավական ստվար համախումբը) վկայում է այն մասին, որ միջազգային չինովնիկները վերածվել են սեփական Շահեր հետադարձող մի բավական լուրջ եւ գլոբալ նշանակություն ունեցող ուժի: Նրանք հաճախ կարող են ճակատագրական դեր կատարել այս կամ այն երկրի համար: Այս առումով միջազգային կազմակերպությունները փաստորեն կատարում են այն նույն դերը, ինչ որ կատարում են սրանսնացիոնալ ընկերությունները: Այսինքն՝ ստեղծվել են կառույցներ, որոնք, սկիզբ առնելով այս կամ այն դերությունում, աստիճանաբար հզորանում են այնքան, որ այլեւս միանշանակորեն չեն դառնում այդ դերության ազգային Շահերը: Բնորոշ է նաեւ, որ եւ միջազգային ֆինանսական կառույցների, եւ սրանսնացիոնալ ընկերությունների կառուցվածքը Շահ հարցերում խիստ նման է տոտալիտար դերությունների կառուցվածքին. օրինակ՝ առանձնահատուկ կարելություն է սրվում անվտանգության հարցերին, եւ այդ համակարգում գործող կառույցները ոչնչով չեն զիջում միջին հզորության երկրների համադասասխան նախարարություններին:

Հայտնի է, որ ԱՄՆ-ն է ՉԲ-ի ամենամեծ բաժնետերը, եւ այդ բանկը իրականում ղեկավարվում է Սդիսակ Տան կողմից: Այդ իսկ դատառով ՉԲ-ին ուղղված ԱՄՆ Սենատի մեղադրանքներն անմիջապես վերաբերում են Բուշի վարչակազմին: Այդ հանգամանքը ներկա նախընտրական փուլում առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում, հակադրելով որ Սենատի համադասասխան հանձնաժողովի նախագահը հանրադատական Ռիչարդ Լուգարն է: 72-ամյա Լուգարն այն հազվադեպ ֆաղափական գործիչներից է, որոնք հավասարիմ են մնացել ամերիկյան դաշնային անողական արժեքներին: Նա մեծ հեղինակություն է վայելում եւ հայտնի է իր հայեցակարգերով, որ ընկած են ամերիկյան արտաքին ֆաղափականության հիմքում (*մասնավորապես ԱՄՆ-ը ներկայումս ակտիվորեն փորձում է իրականացնել ՆԱՏՕ-ին վերաբերվող «Լուգարի դոկտրինան», ըստ որի՝ ՆԱՏՕ-ն ներկա տեղով օգտակար չէ ԱՄՆ-ին, եւ ամերիկացիները*

դեմոստրացիայի կամ ձեռնարկային աշխատանքի, կամ էլ վերակառուցման աշխատանքի իրականացման համար և միջազգային կազմակերպությունների կողմից (որոնք համապատասխանում են հետևյալ պայմաններին):

**Տնտեսական ցուցանիշները
Բուժի նախագահության տարիներին**

Սենասի արտադրողականության համաձայնագրի հետևանքով ընդունված է այն գործընթացների, որոնք այսօր ընթանում են ԱՄՆ-ում և ուղղված են կասկածի սակ դնելու Բուժի վարչակազմի տնտեսական ֆառափակմանը: Օրերս ԱՄՆ Կոնգրեսը մերժեց Սոցիալական առաջարկը՝ առանց նախնական դիմումների \$25 մլրդ սրամադրել Պենսիլվանիա իրաֆյան կամպանիայի համար (ընդհանուր առմամբ ԱՄՆ 150 հազարանոց գործի ծախսերը կազմում են տարեկան մոտ \$100 մլրդ) և խիստ վերահսկողության սակ դրեց այդ գումարների ծախսը: Այսօր ընդունվածներից առաջ Բուժը հայտնվել է ավելի քան ծանր իրադրությունում և ճնշումների է ենթարկվում թե՛ հրեական լոբբիի կողմից (որոնք ստիպում են մեծ ֆինանսական միջոցներ ծախսելով շահույթը մեծավորարելից կոնց ֆառափակմանը), թե՛ սեփական կուսակցության այն թեկ կողմից, որոնք մեծապես հանդես են եկել «Ամերիկյան ամերիկացիների համար» կարգախոսով: Համաձայն հանրադատական տարածումների, դեմոստրացիայի կազմակերպությունը «խառնվել» այլ ազգերի գործերին և կենտրոնանալ սեփական խնդիրների վրա: Ավելացնենք, որ 2000 թվականին Բուժը իշխանության եկավ՝ օգտագործելով այդ և այլ տարածումների կարգախոսներ:

Նշենք, որ ֆինանսական վերլուծաբանները դժվարանում են միանշանակ գնահատական տալ Բուժի վարչակազմի տնտեսական ֆառափակմանը: Այսօր ԱՄՆ-ում տեղի է ունենում տնտեսական աճ: Բարձրացել է մեկ շնչին հասնող ընդհանուր հասույթը: Եթե 2000թ. այն կազմում էր \$25,555, ապա 2004-ին հասել է \$29,042-ի:

Միևնույն ժամանակ մի շարք մակրոցուցանիշներ 2000-ի համեմատ էապես վասացել են: Օրինակ, եթե 2000թ. ԱՄՆ բյուջեի տրոֆիցիտը կազմում էր \$236 մլրդ, ապա ներկայիս բյուջեն \$477 մլրդ դեֆիցիտ ունի: ԱՄՆ դեմոստրացիայի 2000թ. կազմում էր \$5,7սրիլիոն, ներկայում այն հավասար է \$7,1 սրիլիոնի: Ներդրումները 2000 և 2004թթ. համադասարկմամբ կազմել են է \$1,25 սրիլիոն և է \$1,18 սրիլիոն: Վերջին 4 տարում զգալի նվազել են նաև բուսային բույր ինդեքսները: Մեծացել է գործազուրկների թիվը՝ 5,2 մլն-ից մինչև 8,2 մլն:

Եվ հիմնականը. մինչև Իրաֆի Պաստրազմի սկսվելը 1 բարել նավթի գինը կազմում էր \$23: Մեկ տարում նավթի գները 75% աճել են, եւ այսօր 1 բարելի գինը Նյու Յորքի բորսայում ղահողանվում է \$40 սահմաններում, իսկ համաձայն վերլուծաբանների՝ մոտակա տարիներին նավթի գների իջեցումը ֆիչ հավանական է:

Սակայն կարծում ենք, որ ԱՄՆ սնտեսական իրավիճակը ամենաճգնաժամային կերպով բնութագրում է այն, որ ԱՄՆ-ը սկսել է կորցնել իր առաջատար դիրքերը գիտության եւ տեխնիկայի բնագավառում: Համաձայն ԱՄՆ Գիտության ազգային հիմնադրամի, ԱՄՆ-ը դեռ շարունակում է լինել առաջինը աշխարհում գրանցվող ղատենտների ֆանակով: Ներկայում այդ երկրում գրանցվում է ղատենտների ընդհանուր ֆանակի 52%-ը: Սակայն մի տարի այլ երկրներում աճի տեմպերը ավելի բարձր են: Օրինակ՝ ճապոնիայում այդ ցուցանիշը 1980թ. կազմում էր 12%, իսկ 2003թ.՝ արդեն 21%: Հայտնվել են երկրներ, որոնք նախկինում չկային ինովացիոն դաշտում, սակայն այսօր էական դերակատարում ունեն: Օրինակ՝ Հարավային Կորեայում եւ Թայվանում գրանցվել է համաշխարհային ղատենտների 2% եւ 3%: Սակայն ԱՄՆ ամենալուրջ մրցակիցը ԵՄ-ն է, որ արդեն գերազանցում է ԱՄՆ-ին, օրինակ՝ ֆիզիկայի բնագավառում հրաղարակված հոդվածների ֆանակով՝ համաղատասախանաբար 4500 ԱՄՆ-ում եւ 6200 Եվրոպայում:

Բուժ – Քերի մրցակցությունը

Հարկ է շեշտել, որ Բուժի նախագահության տարիներին Ամերիկայի վարկը աշխարհում էաղես նվազել է: Բազմաթիվ սոցիաղցումները հաստատում են, որ միջազգային հանրությունում իշխում է այն կարծիքը, թե ԱՄՆ-ը վսանգում է մոլորակի խաղաղությունը եւ իր գործողություններով ոչ թե ղայֆարում է ահաբեկչության դեմ, այլ հակառակը՝ հրահրում է միջազգային ահաբեկչությունը: Անձամբ Բուժի վարկանիշը ԱՄՆ-ից դուրս խիստ ցածր է. նա շարունակաբար ֆնաղատսվում եւ ծաղրվում է լրատվամիջոցների կողմից:

Մինչև Իրաֆում ճգնաժամային հայտանիշների հանդես գալը, Բուժը մեծ ժողովրդականություն էր վայելում ԱՄՆ-ում: Սակայն այդ ցուցանիշը ներկայում նույնղես նվազել է եւ հասել մինչև ռեկորդային 42%: Այսօր ԱՄՆ բնակչության 57%-ը դժգոհ է Իրաֆում վարվող ֆաղաֆակա-նությունից, իսկ 62%-ը՝ ԱՄՆ ընդհանուր վիճակից: Օրինաչաֆ է, որ համաձայն սոցիաղցումների, «եթե ընտրությունները կայանային այսօր» հարցին ղատասախանելիս՝ Քերիի օգտին վկայել են 43%, իսկ Բուժի՝

42%: Այսինքն՝ թվում է, թե բոլոր ցուցանիշներով ներկայում առաջատար դեմոկրատներն է:

Սակայն, չնայած ճնշեսական եւ վարկանիշային վաս ցուցանիշներին եւ Իրաֆում կրած անհաջողություններին, վերլուծաբանները առաջիկա նախագահական ընտրություններում շարունակում են բարձր գնահատել Բուշի հնարավորությունները, ինչը ղայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: Օրինակ, որոշ մեկնաբաններ նշում են, որ համաձայն անգլոսաֆոնյան մենթալիտետի՝ ամերիկյան ժողովուրդն աջակցում է ծանր ղայմաններում ղատերազմող առաջնորդին: Բայց ամենահիմնական ղատճառը թերեւս այն է, որ հրեական ծագում ունեցող Քերին չի ցուցադրում իրեն որդես կամային ֆաղափական գործիչ, չի օգսվում Բուշի անհաջողություններից եւ թույլ կողմերից: Միաժամանակ, Բուշը Իսրայելի համար ամենաօղջիմալ նախագահն է եւ, ըստ ամենայնի, օգսվում է նաեւ Պենսագոնի ու ռազմաարդյունաբերական համալիրի աջակցությունից (ռազմական բյուջեն սարեցսարի աճում է եւ ընդհուղ մոսեցել է \$0,5 սրիլիոնի սահմանագծիմ):

Միեւնոյն ժամանակ չի կարելի բացառել, որ չնայած վերոհիշյալ հանգամանքներին, իրադրությունը Իրաֆում կարող է այնդես բարդանալ, որ ԱՄՆ ընտրանին որոշի հրաժարվել Բուշից: Հասկանալական է, որ Քերին սկսել է խոսել Իրաֆից ԱՄՆ գորերի դուրս գալու մասին միայն վերջերս՝ արսահայսվելով այն ոգով, որ իր նախագահության առաջին ժամանակահատվածի վերջում նա կաշխասի «ղատսվով» դուրս բերել ԱՄՆ-ին այդ երկրից:

ՂԱԶԱԽԱԿԱՆ ՆԱՎԹԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՐՋ *Սեւակ Սարուխանյան*

Հունիսի 1-ին ԱՄՆ Պեսական դեղատրամբանի՝ Կասոյիցի հարցերի գծով հասուկ ներկայացուցիչ Սիվեն Մանը հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ը դաժախտանում է Ղազախստանի միացումը Բաֆու-Ջեյհան նավթամուղին, միեւնույն ժամանակ ԱՄՆ-ը «հայտնի դաժախտանում» դեմ է Իրանի սարածով նավթամուղի կառուցման ղազախական նախագծին: Ղազախստանի՝ «Բաֆու-Ջեյհանին» միանալու մասին խոսվում է արդեն մի քանի տարի, եւ ամենայն հավանականությամբ շուտով կկայացվի համադասաստանի փառաբանական որոշում: Սակայն միայն «Բաֆու-Ջեյհանը» չէ, որ հրադուրում է Ղազախստանի ղեկավարությանը:

2003թ. Ղազախստանի նավթային ընկերություններն արդյունահանել են մոտ 52 մլն տոննա նավթ եւ 14 մլրդ խորանարդ մետր գազ: Մինչդեռ այս տարի նախատեսվում է արդյունահանել 55-57 մլն տոննա նավթ եւ 16 մլրդ խորանարդ մետր գազ: Այդ մասին ամերիկյան 29-ին ասել է Ղազախստանի էներգետիկայի եւ համալսարանի ռեսուրսների փոխնախարար Լյազաս Կիլնովը՝ տեղի ունեցած «Կասոյից ծով. փառաբանականություն, ճնշանություն, քիզնես - 2004» միջազգային ֆորումի նիստին: Փոխնախարարը նշել է, որ ըստ այդմ արդյունահանման հիմնական աճ տղատվում է Թենգիզ, Կարաչագանակ եւ Կունկոլ համալսարանում: Մինչդեռ, համաձայն Կիլնովի, ածխաջրածնային հումքի հետախուզված միագումար դաժախտները այսօր կազմում են 4 մլրդ տոննա նավթ եւ 3 տրլն խորանարդ մետր գազ: Կասոյից ծովի ղազախական հասվածի դաժախտները կազմում են 15 մլրդ տոննա դաժախտական վառելանյութ:

Այս դաժախտներում ակտուալ են դառնում ղազախական նավթի արտահանման կազմակերպման հարցերը:

Մայիսի սկզբին Պեկինում Չինաստանի ազգային նավթային ընկերությունը եւ ղազախական «ՂազՄունայԳազ» ընկերությունը ստորագրեցին Ղազախստան-Իրան նավթամուղի կառուցման մասին համաձայնագիրը: 1200 կմ երկարությամբ այս նոր նավթամուղը կկառուցվի մինչեւ 2005թ. եւ Արեւմտյան Ղազախստանի, ինչպես նաեւ Կասոյիցի նավթը Չինաստան արտահանելու հնարավորություն կստեղծի: Այս նավթամուղը, ինչպես ենթադրում են մի տարբերակումներ, Բաֆու-Ջեյհանի հետ մեկտեղ, ղազախական նավթի՝ Ռուսաստանից անկախ արտահանման

հնարավորություն կստեղծի: Որոշ վերլուծաբաններ էլ գտնում են, որ Ղազախստանը դարձադառնա «փախստեց» Ռուսաստանի համար ժամակակից՝ դեղի Չինաստան նավթամուղ կառուցելու ծրագիրը: Նշվում է նաև, որ ամերիկյան կառավարությունը անուղղակիորեն ժամագրգռված է Ղազախստան-Չինաստան նավթամուղի կառուցմամբ:

Ղազախստանը, ինչպես վերը նշեցինք, սարեկան արտահանում է 50 մլն-ից ավելի տոննա նավթ (մի քանի անգամ շատ, քան Ադրբեյջանը) և այդ ցուցանիշը միտում ունի աճելու մինչ 150 միլիոնի: Հեռանկարում ղազախական նավթի մի մասը կարտահանվի Բաբու-Ջեյհան նավթամուղով, որին Ղազախստանը, ինչպես ենթադրվում է, շուտով կմիանա: Նշենք, որ Բաբու-Ջեյհան նավթամուղը հնարավորություն կունենա սարեկան Միջերկրական ծով հասցնել ընդամենը 50 միլիոն տոննա նավթ, որի մի մասը կկազմի ադրբեյջանական նավթը: Ղազախստանը այս նավթամուղով հնարավորություն կունենա սարեկան արտահանել ոչ ավելի, քան 30 միլիոն տոննա նավթ: Սակայն նավթը, ինչպես արդեն նշեցինք, Ղազախստանում անհամեմատ ավելի շատ է: ԱՄՆ էներգետիկ ռազմավարությունը Կասպիցի սարածումն նդատակ ունի ոչ միայն այս սարածաշրջանը դարձնել ԱՄՆ էներգետիկ հումքի կցորդը, այլ նաև նվազեցնել այնտեղ Ռուսաստանի ազդեցությունն ու ներկայությունը: Այս դարձադառնումը ԱՄՆ-ը չի կարող ժամագրգռված լինել ՌԴ սարածով ղազախական նավթի արտահանման համար նոր նավթամուղի կառուցմամբ (գործող նավթամուղը նավթը հասցնում է Նովոռոսիյսկ, ինչը, հաշվի առնելով Թուրքիայի՝ նեղուցներով արտահանվող նավթի ծավալների սահմանափակման ֆադաֆականությունը, օբյեկտիվորեն բարդացնում է Ռուսաստանի միջոցով Արևմուտք նավթի արտահանման ճանադարը):

Ղազախստան-Չինաստան նավթամուղի կառուցումը ամեն դեղումն ձեռնտու է Միացյալ Նահանգներին:

Չինաստանը նդատակ չունի դառնալ նավթի արտահանման արանցման երկիր (ինչդիսին ունի Ռուսաստանը): Չինաստանին ղազախական նավթը դեղ է գուտ ներին սդառման համար (ի սարբերություն Ռուսաստանի և Իրանի): Նշենք, որ Չինաստանի արագ աճող տնտեսությունը էներգառեսուրսների մեծ դեֆիցիտ ունի: Անցյալ տարի ՉԺՀ-ն ներմուծել է հումֆային նավթի ռեկորդային քանակ՝ 91 մլն տոննա, ինչը 31%-ով գերազանցում է 2002թ. ցուցանիշը: Եվ անգամ այս դեղումն դադանջարկը շարունակում է մեծանալ. մասնագետների կանխատեսումներով, 2020թ. երկրի նավթի դադանջարկը կարող է հասնել սարեկան 400 մլն տոննայի: Այդ դադանջարկ է, որ Պեկինը ակտիվորեն փնտրում է հումք մասակարարողների: Երկրի կառավարությունը

ժամանակին իր հույսերը կադում էր Արեւելյան Սիբիրից նավթամուղի կառուցման հետ, որի նախնական հզորությունը ղեւս է հասներ տարեկան 30 մլն տոննայի: Սակայն ինչ-ինչ ղեւսճառներով նավթամուղի կառուցումը տեղի չունեցավ:

Ղազախստան-Չինաստան նավթամուղը այսօր խափանում է Արեւելյան Սիբիր-Չինաստան նավթամուղի կառուցումը, ինչը ենթադրում է, որ Արեւելյան Սիբիրի նոր հեռանկարային նավթը ամենայն հավանականությամբ կարտահանվի Ռուսաստանի հեռավորարեւելյան Նախողկա նավահանգստից, ինչը աւխարհագրական մոտիկության առումով ձեռնտու է ԱՄՆ-ին: Ռուսաստանը փաստորեն կղառնա ԱՄՆ-ին հարմար նավթ մատակարարող:

Սակայն վերաղառնանք Ղազախստանին, որն ունի նավթի արտահանման մեկ ուրիշ այլընտրանք, այն է՝ նավթը արտահանել Իրանի տարածքով: Այս տարբերակը, հաւվի առնելով Իրան-ԱՄՆ հարաբերությունների ներկա վիճակը, հավանաբար ԱՄՆ համար ամենաանցանկալին է: Սակայն միայն ամերիկյան շահերը չեն, որ կազմավորում են Ղազախստանի ներքին եւ արտաքին քաղաքականությունը գոնե հենց այն ղեւսճառով, որ երկրի նավթային հասվածում գերակշռում են եվրոպական, այլ ոչ թե ամերիկյան ներդրումները:

2004-ի աղիլի 30-ին Ղազախստանում Իրանի դեստան Մուրտազո Սաֆորին հայտարարեց, թե ղազախական ղեկավարության հետ արդեն իսկ համաձայնություն է ձեռք բերվել առ այն, որ Իրանը կմասնակցի Կաստից ծովի ղազախական հասվածում նոր նավթավայրերի հետախուզման եւ մշակման մրցույթներին: Նույն աղիլ ամսին «ՂազՄորՏրանսֆլուս» ընկերության կոմերցիոն տնօրեն Մարտ Օրմանովը հայտարարեց, որ Ռուսաստանի հետ ձեռք է բերվել համաձայնություն, որ Վիբորգի նավաւինական գործարանը Ղազախստանի համար կկառուցի մեծատոննաւ բեռնատար նավեր, որոնք մոտ հեռանկարում (մինչեւ Ակտաու-Բաբու ծովի հասակով նավթամուղի կառուցումը) ղեւս է օգտագործվեն Ակտաու-Բաբու ուղղությամբ: Նավթամուղի կառուցումից հետո այս նավերը, որոնց կառուցման ղեւսվերները դեռ տարունակվելու են, կանցնեն Ղազախստան-Իրան ուղղությամբ նավթի տեղափոխմանը:

Միեւնույն ժամանակ, Ղազախստանում քննարկվում են Ղազախստան-Թուրքմենստան-Իրան եւ Կաստիցի հասակով Ղազախստան-Իրան ուղղությամբ նավթամուղերի կառուցման հարցեր: Այդ մասին խոսել է «ՂազՄունայթազ» ԲԸ ղեկավար տնօրեն Կաիրգելի Կաբիլիինը, Աստանայում վերոհիւյալ միջազգային ֆորումի ընթացքում: Կաբիլիինի խոսքերով, առայժմ հիմնականում քննարկվում են Իրանի հյուսիսային տրաններ նավթի մատակարարման հետ կաղված խնդիրները:

«Աղագայում, բավական հիմնավորված նավթային ռազարների առկայության դեղում, հնարավոր է Պարսից ծոցի նավահանգիսների ուղղությամբ նավթասարի կառուցումը»,– ասել է Կաբիլդինը:

Վերջինիս կարծիքով, սվյալ ուղղությունը ճնշեսադես ռահավես է Ասիա–Խաղաղօվկիանոսյան ռջանի ռուկաներ կասդյան նավթի մասակարարման համար:

Այս ամենը հաճվի առնելով՝ ամերիկյան կառավարությունը դես է որ ավելի ռահագրգռված լինի Չինասան նավթասար կառուցելու ծրագրով: Պարզ է, որ Ղազախսան–Չինասան նոր նավթամուղի ֆաղաֆական հեսեանհները Սիացյալ Նահանգների համար նռանակալիորեն ավելի մեղմ կլինեն, ֆան, ասենհ, Կասդիցի հասակով Ղազախսան–Իրան կամ էլ Ղազախսան–Թուրմենսան–Իրան նավթասարի կառուցման հեսեանհները: Հավանաբար հենց սրանով է դայմանավորված ամերիկյան մամուլի եւ վերլուծաբանների ընդհանուր առմամբ ոջ ֆննադասական վերաբերմունը Ղազախսան–Չինասան նավթամուղի կառուցման մասին սոորագրված նոր համաձայնագրի նկասմամբ: Իսկ այն, որ Սթիվեն Մանը արդեն իսկ հասարակայնորեն բացասական վերաբերմունհ է հայսնում Ղազախսան–Իրան նավթասարի կառուցման նախագծերի մասին, խոսում է հենց գոնե այն փաստի մասին, որ ամերիկյան կառավարությունը իսկադես անհանգսացած է այդ նավթամուղի կառուցման իրական հնարավորությամբ:

Ինչեւէ, վերջին զարգացումները ցույց են սալիս, որ Ղազախսանը իրոհ որ համենասաբար անկախ է կառուցում նավթի արսահանման կազմակերդման իր ֆաղաֆականությունը: Վերացնելով այս հարցում Ռուսասանից ունեցած կախվածությունը՝ ղազախական ղեկավարությունը նդասակ չունի այլ երկրից կախվածության մեջ ընկնել: Դրան հասնելու համար Ղազախսանը վարում է, ինչդես ցույց են սալիս վերջին զարգացումները, սարբեր ռահերի փոխլրացման ֆաղաֆականություն:

ԻՆՔՆԱԶՈՐԱԲԵՐՈՒՄԸ ԻՍԼԱՍՈՒՄ

Արաֆա Փառայան

Իսլամում նահասակությունը (*խթիժադ* կամ *ժահադա*) ամրագրված հայեցակարգ է: Նահասակ՝ *ժահիդ* ասելով նկատի է առնվում հանուն հավաստի կամ սրբազան գաղափարի զոհված, մարտիրոսված հավասացյալը:

Իսլամում նահասակությունն անմիջականորեն կառված է *ջիհադի* հայեցակարգի հետ, որը ներկայանում է իբրև տայֆարի եւ դիմագրավման ամենակատարյալ ձև՝ վերահաստատելով հավաստի միակ աստծո նկատմամբ: Մահմեդականները վստահ են, որ հանուն աստծո ջանացողները, առավել եւս հանուն այդ գաղափարի նահասակվողները հայտնվելու են դրախտում, ներվելու են նրանց երկրային մեղքերը: Այստիպով՝ *ջիհադի* մեջ ներգրավված մարտիկը *մոշահիդն է*, իսկ նահասակվածը՝ *ժահիդը*:

Իսլամում նահասակությունն բառը ծագում է *ժահադա* կրոնական եզրույթից, որ նշանակում է հավաստի դավանում: *Շահադան* միաստվածության սկզբունքի եւ աստծո նկատմամբ մարդկային միասնության գաղափարի հաստատումն է եւ արտահայտվում է «Չկա ասված բացի Ալլահից, եւ Մուհամմադը Ալլահի առաքյալն է» բանաձեռով: Փաստեն, նահասակ եւ հավաստի վկայություն բառերը նույն արմատից են ծագում: Այսինքն՝ *ժահիդը* նա է, ով ճանաչել եւ ընդունել է իսլամը եւ վկայում ու հաստատում է միակ աստծո ճշմարտացիությունը, չի վախճնում մահվան գաղափարից եւ *ջիհադի* մեջ ներգրավվելով՝ զոհաբերում է ինքն իրեն:

Իսլամի վաղ օրջանում հանուն նոր գաղափարախոսության հաղթանակի նահասակվեցին իսլամի մարգարեի շատ զինակիցներ: Հետագա դարերում իսլամի առանձին ուղղություններ, կրոնական մոլեռանդությամբ ներշնչված, օգտագործեցին ինքնանահասակության մեթոդը՝ որդես նողասակին հասնելու արդյունավետ միջոց: Ինքն իրեն զոհաբերելու գաղափարը կիրառեց XI դարի վերջին Հասան իբն Սաբբախի հիմնադրած *հաջաժիների* աղանդը, որ ծագում էր շիական ծայրահեղ ուղղություններից մեկից՝ իսմաիլականությունից:

Նրանց տայֆարի հիմնական ձեւն ահաբեկչությունն էր, որ իրականացնում էին աղանդի հասարակ անդամները՝ *ֆիդայիները* (*ֆիդա*՝ արաբերեն նշանակում է զոհ, այստեղից էլ *ֆիդայի*՝ իրեն զոհաբերող) հասուկ տասրասվածություն անցնելուց հետո: Նրանց մեջ սերմանվում

էին հզոր կամֆ, համբերասարություն եւ դիմացկունություն: Ահաբեկիչները վստահ էին, որ բացահայտ մահվան են գնում, որը, որքան էլ սարսփնակ է, ոչ թե վախեցնում, այլ փառալուծում էր: Պահպանվել են տեղեկություններ, թե ինչպես *ֆիդայիներից* շատերի մայրերը սգացել են՝ իմանալով, որ իրենց որդիները չեն մահացել ահաբեկչական գործողության ընթացքում, այդպիսով սանուկ զաւակ դրախտում հայտնվելու հնարավորությունը:

Որոշ սվայների համաձայն՝ աղանդի անդամները *հաճիշ* են օգտագործել, ինչն աղացուցում է նաեւ աղանդի անվանումը: Ըստ այդմ, *հաճիշը* մարդու գիտակցության մեջ ծնում է դրախտի այգիների եւ վայելիքների դասերներ՝ մղելով ինքնամահասակման՝ միայն թե դրախտում հայտնվելու համար: Սակայն առանձին ուսումնասիրողների կարծիքով՝ դարձումնակ է այն տեսակետը, թե *հաճիշի* օգտագործումը կարող էր մարդուն դարձնել մոլեռանդ: Ընդհակառակը, այն ի վերջո կհանգեցնէր ֆիզիկական սկարության ու մտավոր լարվածության եւ մարդուն չէր ուղղորդի նորասակառուցված ինքնաստանության:

Ժամանակի ընթացքում *Շահիդներ (շուհադա)* անվանվեցին նաեւ բնական աղետներից եւ դժբախտ դատապարտներից (այդ թվում՝ ուխտագնացության ժամանակ) մահացածները: *Շահիդներ* կոչվեցին նաեւ հանուն ազգային դաշտի մահասակվածները:

Իսլամի դասնության ողջ ընթացքն աղացուցեց *խսթիշարի* կենսունակությունը, որին արդի Երջանում դիմեցին իսլամական արմատական կրոնափառական եւ ռազմափառական կազմակերպությունները: Այս առումով ուշագրավ է XX դարում իսլամական առաջին արմատական կրոնափառական կազմակերպության՝ «Մահմեդական եղբայրների» (ալ-Իխուան ալ-Մուսլիմուն)՝ «հերոսական» մահվան դասըստ լինելու հայտնի կարգախոսը՝ «*Ալլահը մեր նորասակն է, մարգարեն՝ մեր առաջնորդը, Ղուրանը՝ մեր սահմանադրությունը, ջիհադը՝ ծանաղարիդ, հերոսական մահը հանուն Ալլահի՝ մեր բարձրագույն ձգտումը*»: Իսլամի նշանավոր տեսաբան Սայիդ Քութբի կարծիքով՝ *Շահիդ* դառնալու համար նախ դեմ է ազատագրվել այն ամենից, ինչը չի բխում աստուծուց, ասեմք կյանքի, ունեցվածքի եւ հասարակական արժեքների նկատմամբ ունեցած կախվածությունից: Նահատակության հոգեբանական դասըստվածությունը դեմ է խարսխվի բացառադատ ասվածային ամենակարողության սկզբունքի վրա: *Շահիդն* անմիջական կադ է ստեղծում արարչի հետ, ոգեւնչվում նրանից, հզորանում բարոյադատ: Այսինքն, հանուն աստուծո նահատակությունը՝ նրան հնազանդվելու եւ նրան երկրորդադելու բարձրագույն ձեւն է:

խսթիշարի ձեւավորման համար անհրաժեշտ գաղափարախոսական եւ հոգեբանական դասըստվածությունն իրականացվում է հասուկ

ֆարոզչությամբ: Հավաքագրվելով՝ երիտասարդ *մոջահիդներն* ասիճանաբար սկսում են ինտեգրվել նոր միջավայրին եւ մեկուսանալով հասարակությունից (*ալ-հիջրա*), հրաժարվել ընդունված չափանիւթներից: Նրանց չղեւթ է մտահոգի աղափայուն իրենց սղասվող դասիժը, գործած արարի գնահատանքը, եւ վերջապէս, մահվան գաղափարը: *Շահիդը* հոգեբանական մշակում անցնելուց հետո դասրաս է ինքնագոհաբերության, որը, սովորաբար, մասնանշում է սվյալ կազմակերպության արդեն հեղինակություն դարծած առաջնորդը: Հաճախ նահասակներն անվանվում են սիսղոսներում շեղ գսած *շահիդ* անունով, ասենք *ալ-իման աշ-շահիդ* (նահասակված իման) կամ *ալ-մունադիլ աշ-շահիդ* (նահասակված հերոս) եւ այլն:

Այս առունով առանձնադէս հեւաբրություն են ներկայացնում շիական արմատական կազմակերպությունները, որոնց գաղափարախոսական արժեհամակարգի եւ հոգեբանության ամենակարեւոր ուղղություններից մեկը նահասակությունն է: 1980-ականներին շիական «Հիգբալլահը» կրոնական դարսականություն եր համարում *ջիհադը*, նահասակությունը եւ ինքնագոհաբերության միջոցով «ասծոթեւանիներին» ոչնչացնելը: «Հիգբալլահը» հատուկ ուշադրություն է դարծնում *շահիդների* ընտանիքներին՝ սոցիալադէս եւ բարոյադէս օժանդակելով նրանց: Կազմակերպության գլխավոր ֆարսուղար Հասան Նասրալլահը մեկ անգամ չէ, որ նշեւ է, թե *շահիդներն* արժանի են համընդհանուր խոնարհումի:

Առհասարակ, շիա իսլամում գոյություն ունի նահասակության դաշտանունք կադված շիա իմամների, մասնավորադէս Ալիի որդի Հուսեյնի նահասակության հեւ: Շիա մահմեդականների դասնության սարբեր ժամանակահատվածներում իման Հուսեյնի նահասակությունը ծառայել է որդէս դայբարի ոգեւնչման աղբյուր՝ հանուն արդարության կամ ընդդէմ գրկանքների: Շիա առաջնորդներից օւսերը խրախուսում են նահասակությունը, ֆանի որ այն արդարացված է շիական ավանդույթով: Շիաները հաճախ են նշում, որ հարգանքը մարսիրոսվածների նկատմամբ, խոնարհումը նրանց հիշատակի առաջ շիականության ամենօրյա գործառույթում հատուկ դերակատարություն ունեն: Այս ավանդույթին կոչ արեց հեւեւել նաեւ իման Խոմեյնին 1979թ. Իրանի իսլամական հեղափոխության ժամանակ: Իրանական *փազարդանները* (իսլամական հեղափոխության դաշտանները) նահասակությունը հանուն Ալլահի եւ իման Խոմեյնու երջանկություն էին համարում, ֆանի որ դա նշանակում է հավերժական դարգեւատում:

Նահասակվելու հարցում շիաների դասրասականությունը սվեց իր ֆաղափական արդյունքները նաեւ 1980-1988թթ. իրանա-իրաբյան

դասերազմում, որի ժամանակ այաթուլա Խոմեյնին ֆաջալերեց մահը հանուն հավաստի: Այս հանգամանքը հնարավորություն սվեց Իրանին մարդկային մեծ զոհերի շնորհիվ հասնել ռազմական հաջողությունների:

Իսթիշարի առավել լայն ներդրմանն է հանգեցրել նաեւ իսրայելա-դադեսիմյան հակամարտությունը: Հանուն դադեսիմցիների իրավունքների դաշտամարտության մահադարձների կողմից իրականացվել են բազում անանուն ահաբեկչական գործողություններ: Նման դրակսիկան, որ վերջին Երջանում մեծ չափեր է ընդունել, կիրառել են նաեւ չեչեն մահադարձները:

Մահադարձների ինստիտուտի կենսունակությունն ադացուցեցին 2001թ. սեդտեմբերի 11-ին ԱՄՆ-ում սեղի ունեցած աննախադեղ ահաբեկչական գործողությունները, որին մասնակցեցին *մահադարձ-Եիդներ*:

Մեր օրերում իննանահասակության փաստը կարելի է դիտարկել նաեւ ֆադաֆական գործընթացների վրա ազդելու, ինչդես նաեւ ֆադաֆական ճանադարհով սեղծված խնդիրները լուծելու անհնարինության գիտակցման սեսանկյունից:

Այս ամենը վերսին հաստատում է, որ մարդկային էության մեջ կրոնական մոլեռանդությունը չի նվազում, ինչը հասկադես ակնառու է իսլամում՝ Եահիդների օրինակով:

ԻՐԱՔՅԱՆ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՁ

Ձրիզներ Բժեզիմսկի

Իրաֆի նկատմամբ Ամերիկայի վարած ֆաղափականությունը լուրջ վերանայման կարիք ունի: «Կմեռնե՛նք, բայց ճանադարհից չե՛նք ժեղվի» սիդի կարգախոսները ոչնչի չեն հանգեցնի, բացի դայթյունավսանգ իրադրության սրունից, Միացյալ Նահանգների օտարունից եւ համաշխարհային ընկերակցությունում նրա առաջնորդությանը սղառնացող վսանգների սասկացումից:

Ի տարբերություն Իրաֆի հեռ ԱՄՆ 1991թ. դաշտրազմի, որի համար գործնականորեն 80 տկոսը վճարում էին նրա դաշնակիցները, այս անգամ ամերիկյան հարկատուներն իրենք դե՛ս է մարեն արդեն 200 մլրդ դոլարի հասնող հաշիվը: Այս դաշտրազմում զոհված ու վիրավորված ամերիկացիների ֆանակը հասել է ֆառանիւ թվերի եւ արագորեն աճում է, ավելի մեծ է անմեղ զոհված իրաֆիների թիվը:

Արդյունքում լրջորեն տուժեցին ամերիկա-եվրոդական հարաբերությունները, որոնք կենսականորեն կարելու են աշխարհում կայունության դադողանման եւ Միացյալ Նահանգների ռաիերի դաշտողանության համար: Նույնիսկ լավագույն բարեկամներն արդեն այնդես չեն վստահում Ամերիկային, նրա հեղինակությունն ամբողջ աշխարհում ընկած է, եւ հակաամերիկանիզմի ալիքը դաշնության մեջ հասել է աննախադեղ բարձրության ու հզորության:

Այս դաշտրազմը ԱՄՆ վրա կենտրոնացրել է ողջ արաբական աշխարհի ասելությունը: Արաբական երկրներում ռաշերը Ամերիկայի կողմից Իրաֆի գրավումը դիտում են որդես դադեսիցիների հանդեղ Իրայելի բռնությունների հայելային արաղուղում:

Իրադրությունն Իրաֆում չի բարելավվի առանց հեշելյալ չորս առանցֆային հարցերի վերաբերյալ ԱՄՆ կառավարության ներկայիս ֆաղափականության համակարգային եւ սառնասիրս վերանայման.

1. Դեռես գրավյալ վիճակում զտնվող երկրում անվանական իշխանության փոխանցումը մի խումբ նշանակովի իրաֆիների՝ ադազա «անկախ» իշխանությունների վրա կկախի «դավաճանի» դիտակը: Միացյալ Նահանգների կողմից իրաֆիներին «իշխանության» ոչ մի փոխանցում ֆաղափականադես օրինական չի լինի այնֆան ժամանակ, ֆանի դեռ օկուդացիոն գորերի կողմից դադողանվող ամերիկյան

կառավարիչը չի կարող Իրաֆի մայրաֆաղաֆի կենտրոնի ամրացված տրջանից «իր ֆիթը դուրս հանել»:

Այժմ կենսականորեն անհրաժեշտ է հնարավորինս արագ ամերիկյան օկուոագիան ենթարկեցնել ՄԱԿ-ի տեսանելի ներկայությանը եւ իժխանական գործառույթները աստիճանաբար փոխանցել իրաֆցիներին: Այս դեոոֆում՝ ժամանակավոր կառավարության գործողություններին իրաֆյան հասարակությունից աջակցություն սանալու ջաները շաս ավելի մեծ հեռանկար կունենան:

Թեեւ Իրաֆում ամերիկյան գորերի հրամանասարությունը ուեոֆ է ողահողանի ռազմական օբյեկտների եւ գինծառայողների վրա հարծակումներին սեփական հայեցողությամբ հակադարծելու հնարավորությունը, սակայն իր կամ կոալիցիայի ցանկացած այլ ուժի կողմից իրականացվող յուրաֆանչյուր հարծակողական գործողություն ուեոֆ է սանա ՄԱԿ-ի, իսկ եթե հարկ լինի՝ նաեւ իրաֆյան առաջնորդների հավանությունը: Ենթակայության հարաբերությունների նման փոփոխությունը Միացյալ Նահանգների ներկայության բնույթն Իրաֆում ռազմական օկուոագիայից ինֆնաբերաբար կվերածի միջազգային ընկերակցության հսկողությամբ իրականացվող խաղաղարար գործողության:

2. Որֆան երկարածովի Իրաֆում ԱՄՆ ռազմական ներկայությունը, այնֆան կնեծանա իրաֆյան դիմադրության հեոազա ուժեղացման հնարավորությունը: Այսողիսով, բացառաողես Միացյալ Նահանգների շահերից է բխում՝ իրաֆցիներին սեփական անվսանգությունը հոզալու հնարավորություն սալ, որֆան էլ նրանֆ դա վաս կասարեն: Պեոֆ է սահմանվի ամերիկյան գորերի վերջնական դուրսբերման խելամիտ ժամկեո. ոչ չափազանց շուո, որ դա ընկալվի որողես փախուոս, բայց բավական շուո, որողեսզի իրաֆցիները նախեւառաջ մոսածեն, թե շուոսվ իրենֆ են ստողված լինելու հոզալ սեփական անվսանգությունը: Միայն հասարաողես սահմանելով Իրաֆից մեր հեռանալու ժամկեոն՝ մենֆ կարող ենֆ հանոզել իրաֆցիներին, որ իսկաողես ողարասվում ենֆ հեռանալ: Եթե դա չարվի, աողա այն իրաֆյան ֆաղաֆական գործիչներին եւս մեկ առիթ կոսա՝ ձգեելու հասնել ամերիկյան ուժերի անհաողաղ դուրսբերմանը:

Հավանական է, որ գոյություն ունի անկայունության աճի որոշակի վսանգ ամերիկյան գորերի հեռանալուց հեոո, սակայն ցանկացած դեողֆում այն Միացյալ Նահանգների շահերին ավելի ֆիչ վնաս կհասցնի, ֆան ամերիկյան օկուոագիային անընդիաս դիմադրությունը, ինչը դեո անորոշ երկար ժամանակ կարող է շարունակվել:

Միացյալ Նահանգներին հարկավոր է զորքերի հանման անհրաժեշտ ժամկետի շուրջ լայնամասշտաբային ցուցումներ տրամադրել նաև իր կոալիցիայի հիմնական անդամների հետ: Եթե դուրսբերումը նշանակված լիներ, օրինակ, 2005թ. ապրիլին, առաջին մյուս ղեկավարողների եւ, առաջին հերթին, մեր եվրոպական դաշնակիցների համար խթան կհանդիսանար՝ ջանալու հնարավորինս աշխուժորեն օգնել Իրաֆի ժողովրդին՝ կայունացնելու եւ վերափոխելու սեփական երկիրը:

3. Իրաֆի բարձրագույն ֆաղափական իշխանության ինտերնացիոնալացումն ու երկրից ամերիկյան զորքերի դուրսբերման ժամկետի սահմանումը լայնամասշտաբային վերանայելի Իրաֆի ժողովրդավարական ղեկավարության վերածելու՝ այդքան շատ կրկնվող եւ նույնքան էլ դաժանաբային հայեցակարգը: Ժողովրդավարությունն անհնար է որեւէ երկիր բերել՝ օտար բանակի սվինների վրա: Այն անհրաժեշտ է համբերությամբ «աճեցնել»՝ հարգելով նրանց ֆաղափական արժանատիությունը, ովքեր մասնակցում են այդ գործընթացին: Ազդեցիկ ու երբեմն ուժի գործադրման առջեւ կանգ չառնող օկուպացիոն բանակը ժողովրդավարության վաս դորոց է:

Այնքան ժամանակ, քանի դեռ չեն մոռացվել Սադամի բռնադատությունը եւ ամերիկյան օկուպացիան, Իրաֆը չի դառնա ժողովրդավարական երկիր: Ամենաշատը, որին երբեւէ կարելի է հասնել՝ դա Իրաֆի Դաշնությունն է՝ հիմնված ավանդական ու հաճախ սոհմացեղային կառուցվածքի վրա, որտեղ իշխանության աղբյուրները կլինեն Իրաֆյան երեք գլխավոր խմբերը՝ շիաները, սունիները եւ քրդերը: Ընդ որում, խելամիտ չի լինի այդ խմբերը կոչ սահմանազատել ըստ տարածքային ղեկավարության, քանզի դա հարյուր տոկոսով կհանգեցնի նրանց միջեւ սահմանային բախումների սրման:

4. Միացյալ Նահանգներին անհրաժեշտ է ընդունել, որ Իրաֆում խաղաղ գործընթացի հաջողությունն ուղղակիորեն կախված է իսրայելցիների ու ղադեսիցիների միջեւ խաղաղության հաստատումից: Այսօր արաբական աշխարհում ոչինչ չի հարուցում այնպիսի դժգոհություն եւ չի ստեղծում այնպիսի ղաթյունազանգ իրավիճակ, ինչպես ղադեսիցի-իսրայելական հակամարտությունը: Եթե ԱՄՆ-ը հեռանա Իրաֆից, բայց դրա հետ մեկտեղ՝ մյուս դիմակայությունում չհասնի իրադրության էական բարելավման, առաջ արդյունքում Իրաֆում կստանա այնպիսի ինֆլուենցիան կառավարություն, որը հավասարադատ թեմանաբար տարածված կլինի եւ Իսրայելի, եւ Ամերիկայի հանդեպ:

Եթե Միացյալ Նահանգները ցանկանում է Մերձավոր Արեւելի խնդիրների լուծման սեփական ֆաղափականության համար ստանալ

համաժխարհային, հասկալի՝ եվրոպական ընկերակցության աջակցությամբ, ադա նրան անհրաժեշտ է վերջնականապես հասկորեն սահմանել Իսրայելի ու Պաղեստինի միջև խաղաղության հասնելու ընդհանուր ուղղությունը: Վաղուց արդեն ժամանակն է հասկանալու, որ այդ կողմերն իրենց հակամարտությունն ինքնուրույն երբեք չեն կարող լուծել, իսկ խաղաղ կարգավորման իրական սկզբունքները սահմանելու Ամերիկայի չկանությունը՝ Պաղեստինի ու Իսրայելի այն գործիչներին, որոնք իսկապես ցանկանում են խաղաղություն իրենց ժողովուրդների համար, թողնում է նրանց ծայրահեղորեն սրամաղրված առաջնորդների ողորմածությամբ:

Այսպիսով, Իրաֆի «ադաֆինումը» դեֆ է լինի՝ ա) միջազգային բնույթի, բ) ֆադաֆական եւ ոչ թե ռազմական միջոցներով, գ) սարածա-տրջանային, այլ ոչ թե առանձին վերցրած երկրի մասշտաբով:

The New Republic

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Ռուբեն Խուրճուղյան	
ԱՐԴԻ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ	1
Հրանտ Տեր-Աբրահամյան	
ԱՆԿԱՆԽԱՏԵՍԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆԻ ՄՈՒՏՔԸ	
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆ	6
Սարգիս Հարությունյան	
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈՐՁԵՐ	
ԱԴՐԲԵՋԱՆՈՒՄ	13
Կարեն Վերանյան	
ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԸ	
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ	18
Դավիթ Հովհաննիսյան	
ՆՈՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐ ԱՄՆ ՄԻՋԻՆԱՐԵՎԵԼՅԱՆ	
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	23
Գագիկ Տեր-Հարությունյան	
ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ...28	
Սեւակ Սարուխանյան	
ՂԱԶԱԽԱԿԱՆ ՆԱՎԹԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՐՋ....33	
Արաբ Փառայան	
ԻՆՔՆԱԶՈՐԱԲԵՐՈՒՄԸ ԻՍԼԱՄՈՒՄ	37
Զբիգնեյ Բժեզիճսկի	
ԻՐԱՔՅԱՆ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ	41

*Շաղիկի վրա տպակերպած է
Տեսարան Աժդահակի զազաթից*

«ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ», Հայաստանի
Հանրապետական կուսակցության հրատարակություն
Խմբագրական խորհուրդ
Երեւան, 375010, Սելիֆ-Ադամյան 2: Հեռ. 58 04 91, 58 04 83:
Էլ. փոստ՝ hanrapetakan@hkh.am:
Հիմնադիր՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70×108 1/16:
Պայմանական 3,25 մամուլ: Տղաֆանակը՝ 1000:
Տառատեսակը՝ «Arial Armenian» եւ «Vs Helvetica»:
Վկայական՝ ՕԻՄ 000176:
Տղագրվել է «Ամարաս» տղարանում: